

Makrogazdasági populizmus és/vagy a populizmus politikai gazdaságtana

Benczes István

BCE Világgazdasági Tanszék
KRTK Világgazdasági Intézet
istvan.benczes@uni-corvinus.hu

Makrogazdasági populizmus és/vagy a populizmus politikai gazdaságtana

Összefoglaló

A populizmus korábban a fejlődő és feltörekvő országok egyik meghatározó jelensége volt, mostanra azonban a fejlett országokban is tartósan megtapadt. A populizmus meghatározása mindazonáltal továbbra sem egyértelmű a társadalomtudományban. A jelenséget a közgazdaságtudomány is és a politikatudomány is megpróbálta a maga igényei szerint definiálni. Előbbi meghatározása jó három évtizeddel ezelőtt született és Latin-Amerika *stop-go* típusú gazdaságpolitikai ciklusait igyekezett leírni. Időközben a populizmus általános jelenséggé vált, így megfogalmazódott a gazdasági rendszerleírásokon túlmutató és a valódi összehasonlíthatóság lehetőségét megteremtő konceptualizáció igénye. Így született meg az az értelmezés, amely a populizmust olyan ideológiának tekinti, amely a társadalmat két homogén, egymással szemben álló, ellenséges csoportra osztja („tisztá” emberek *versus* korrump elit), és amely a politikát a népakarat közvetlen kifejeződésének tartja. Ami izgalmassá és egyben problematikusává is teszi a populizmus ezen újszerű meghatározását, az az, hogy szemben a klasszikus ideológiákkal, mint a liberalizmus vagy a konzervativizmus, a populizmus jellemző módon nem önmagában létezik, hanem más, gazdagabb, árnyaltabb ideológiákkal összeházasítva. Ez az együttélés teszi oly szokatlanul sokszínűvé, árnyalttá, és egyben nehezen megfoghatóvá, azonosíthatóvá a populizmust. A tanulmány ezért egyrészt azt az utat mutatja be, amely a makrogazdasági populizmus jelenségétől a populizmus mint ideológia újrafogalmazásáig terjedt. Másrészt igyekszik ezen új meghatározás alapján úgy operacionalizálni az ideológia-alapú definíciót, hogy az a közgazdaságtudomány művelői számára is hasznosnak bizonyuljon, kibontva a populizmus (egy lehetséges) politikai gazdaságtani értelmezését.

JEL kód: E02, F50, N16, O11,

Kulcsszavak: populizmus, Latin-Amerika, redisztribúció, intézmények, Pareto-hatékonyság

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	4
2. Makrogazdasági populizmus: a klasszikus meghatározás	6
3. A makrogazdasági populizmus társadalomtudományi kritikái	10
4. Populizmus a társadalomtudományokban	14
5. Populizmus és (túlzott) redisztribúció	17
6. Amikor az intézmények <i>másként</i> számítanak...	23
7. Piaci verseny és jóléti közgazdaságtan populista kormányok alatt	29
8. Konklúzió	33
Hivatkozások	35

1. Bevezetés

Napjainkra a populizmus jelenségének megértése és magyarázata a társadalomtudományok egyik legnépszerűbb és egyben legellentmondásosabb területe lett. A jelenséget a közgazdaságtan is és a politikatudomány is megpróbálta a maga képére formálni. A populizmus gazdaságtani meghatározása jó három évtizeddel ezelőtt született és Latin-Amerika reménytelennek tűnő *húzd meg – ereszd meg* típusú gazdaságpolitikai ciklusait igyekezett vele leírni a néhai Rudiger Dornbusch és szerzőtársa, Sebastian Edwards. Felfogásuk szerint „a makrogazdasági populizmus a gazdaságvezetés azon megközelítése, amely a gazdasági növekedést és a jövedelem újraelosztását hangsúlyozza, és mindeközben figyelmen kívül hagyja az infláció és a deficitfinanszírozás kockázatait, a külső [finanszírozási] korlátokat...” (Dornbusch és Edwards 1990: 247).

Vitathatatlan analitikai érdemei ellenére Dornbusch és Edwards (1990) klasszikus makrogazdasági populizmus koncepciója a kortárs populizmus jelenségének megértésében nem sok segítséget kínál. Mindazonáltal a latin-amerikai régió múlt évszázadbéli kudarcos reformtörekvéseinek leírására használt címke a közgazdászok között ma is jelentékeny súllyal van jelen. A kortárs gazdasági elemzésekben is visszaköszön az eredeti értelmezés és jellemzően az olyan gazdaságpolitikák összefoglaló neve, amelyek a fiskális túlköltekezésre és adóssághalmozásra építenek, és amelyek azután többnyire fenntarthatatlannak bizonyulnak, és/vagy olyan protekcionista intézkedések gyűjtőneve, amelyek – látszólag és átmenetileg – a hazai termelőket hozzák előnyösebb helyzetbe a külföldi versenytársakkal szemben.

Nem véletlen, hogy a populizmus-kutatások főáramának számító ideológiai-értelmezés két doyenje, Cas Mudde és Cristóbal Rovira Kaltwasser, úgy értékelte e folyamatokat, hogy hiába vesztett az eredeti makrogazdasági populizmus koncepció intellektuális erejéből, a közgazdászok körében „a populista közgazdaságtan [továbbra is] egy olyan felelőtlen politikai programra utal, amely a vagyon és a kormányzati kiadások túlzott újraelosztását foglalja magában” (Mudde és Rovira Kaltwasser 2017: 4). Mindazonáltal az elmúlt években megindult a két tudományterület közötti kommunikáció. Mind több közgazdász fogadja el a populizmus ideológiaként való értelmezését és e szerint alakítja saját kutatási programját (lásd mások mellett Ferrara 2022, Guiso et al. 2017, Rodrik 2018a). E gazdasági kutatások homlokterében meghatározóan a keresleti oldal áll (vagyis annak feltérképezése, hogy jellemzően kik és miért

szavaznak a populista pártokra), míg a kínálati oldal (vagyis annak kutatása, hogy hatalomra jutva mit tesznek a populisták a gazdaságban) jóval kevesebb figyelmet kap.

A tanulmány egyfelől végigjárja azt a fejlődési utat, amelynek során a makrogazdasági populizmus jelenségétől eljutottunk a populizmus, mint ideológia újrafogalmazásáig. Másfelől igyekszik ezen új meghatározás alapján úgy operacionalizálni az ideológia-alapú definíciót, hogy az a közgazdaságtudomány művelői számára is hasznosnak bizonyuljon, kibontva a populizmus (egy lehetséges) politikai gazdaságtani értelmezését. A tanulmány a hatalmon lévő populista erők – lehetséges – gazdaságpolitikáját, illetve döntéseik gazdasági következményeit vizsgálja. Az írás nem konkrét megfigyelésekből, azaz nem induktív módon építkezik, hogy azután összeálljon valamiféle populista gazdaságpolitikai csomag. Ellenkezőleg: a populizmust, mint un. vékony-központú ideológiát igyekszik úgy megragadni a tanulmány, hogy abból kiolvashatóvá váljon, hogy milyen gazdasági, gazdaságpolitikai implikációi lehetnek demokratikus viszonyok között a populista hatalomátvételnek. A tanulmány arra jut, hogy nem létezik egységes populista policy-mix; jobbára elvek, folyamatok és mechanizmusok azonosíthatók, amelyek révén a populista kormányok a maguk képére formálják a gazdaságot, ám azt sohasem végcélnak, hanem eszköznek tekintik.

A tanulmány megmutatja, hogy a populisták redisztribúciós politikájának egyértelmű célja a hatalomban maradáshoz szükséges többség érdekeinek (legalább látszólagos) védelme. A „tiszta” emberek szolgálata a korrumpálttal szemben egyszersmind azt is jelenti, hogy a fennálló *status quo* megbontására törekcszenek, erre építve politikai és gazdasági programot. E folyamat során ellenségesen fordulnak a különféle autonóm szervezetek (hatóságok, ügynökségek stb.), a nemzetközi szerződések, és különösképpen a piaci allokációs mechanizmus felé.

A bevezető utáni második egység a makrogazdasági populizmus klasszikus koncepcióját mutatja be, mint referenciát. A harmadik egység a populizmus gazdaságtani értelmezésének kritikáját adja. A negyedik rész a populizmus nem-gazdasági, ideológiai alapú értelmezését mutatja be. A következő egységek – az 5. 6. és 7. rész – e főáramú definíció egy lehetséges gazdaságtani operacionalizációját kínálják. A tanulmányt rövid összegzés zárja.

2. Makrogazdasági populizmus: a klasszikus meghatározás

A gazdasági populizmus koncepciója a kezdetektől szorosan összefonódott egy konkrét földrajzi régió, jelesül Közép- és Dél- Amerika gazdasági-politikai átalakulásával és fejlődésével. A populizmus klasszikus időszaka az 1930-as és az 1960-as évek közé esett olyan vezetők fémjelzte mozgalmak révén, mint Cardenas Mexikóban (1934-1940), Vargas Braziliában (1930-1945), Peron Argentínában (1946-1949), vagy Velasco Peruban (1968-1975). A gazdasági elmaradottság (a dependencia-iskola szóhasználatában: alulfejlettség) és a populizmus kapcsolatát átfogóan Cardoso és Faletto (1979) vizsgálta, beágyazva Latin-Amerika iparosítási és modernizációs törekvéseit egy többszörösen összetett politikai, gazdasági és társadalmi függési rendszerbe.

Az 1970-es és 1980-as évek azonban egy más irányú kutatást is megalapoztak, ahol a kérdést már úgy tette fel Dornbusch és Edwards (1990, 1991a), hogy mi a kudarcos gazdaságpolitika tartalma, lehetséges-e e karakterisztikákat általánosítani és egységes keretbe foglalni. Így született meg a makrogazdasági populizmus koncepciója, melyet a szerzőpáros paradigmának, közgazdasági megközelítésnek, gazdaságpolitikai nézőpontnak, illetve makrogazdasági programnak (is) nevezett. Az esettanulmányokat első körben Allende kormányzása Chilében (1970-1973), majd Alan Garcia hatalomra kerülése Peruban (1985-1990) szolgáltatta (lásd Dornbusch és Edwards 1990), majd ezeket egészítették ki később Argentína, Brazília, Chile, Mexikó, és Nicaragua esetei (lásd Dornbusch és Edwards 1991b).¹ A modellalkotást azt tette lehetővé, hogy úgy mutatott viszonylagos egységességet és állandóságot a különféle kormányok által alkalmazott makrogazdaságpolitikák elegye, hogy közben maguk az érintett latin-amerikai kormányok politikai és ideológia tekintetben sokfélék maradtak.

Dornbusch és Edwards (1990: 247) értelmezésében „a makrogazdasági populizmus a gazdaságvezetés azon megközelítése, amely a gazdasági növekedést és a jövedelem újraelosztását hangsúlyozza, és mindeközben figyelmen kívül hagyja az infláció és a deficitfinanszírozás kockázatait, a külső [finanszírozási] korlátokat, valamint a gazdasági szereplők reakcióit az agresszív nem-piaci megoldásokra.” A szerzőpáros nem más, versengő elméletekkel szemben fogalmazta meg saját paradigmáját, így azután nem is vitatták például a

¹ Beemelésre került Kolumbia is, mint olyan ellenpélda, ahol nem vert gyökeret a gazdasági populizmus (lásd Urrutia 1991).

politika vagy a külső tényezők fontosságát sem. De hangsúlyozták: ami közös ezen programokban és ami egyszersmind egyedivé is teszi Latin-Amerika ezen időszakának fejlesztési időszakát, az az alkalmazott makrogazdaságpolitikai mix és annak (káros) következményei. A magyarázni kívánt feladványt az a tény kínálta a szubkontinensen, hogy a történelem látszólag következmények nélkül ismételhette önmagát különféle drámai kimenetelű gazdasági ciklusokban kulminálva, amelyek mögött rendre az elosztási célokat szolgáló populista gazdaságpolitika állt (Dornbusch and Edwards 1991: 7).²

Dornbusch és Edwards (1990, 1991), valamint Sachs (1989)³ saját kutatásaik megalapozásához Drake (1982) populizmus definícióját használták kiindulási pontként – valószínűleg azért (is), mert e meghatározás közvetlenül reflektált a régió gazdaságfejlesztési igényeire és az abból származó elosztási konfliktusokra. E szerint a populizmus – egyebek mellett – a gazdasági fejlődést tudatosan célzó reform-politika, amely a társadalom szélesebb tömegei (és nem csak bizonyos csoportok, szektorok) számára kínál kedvező fordulatot. A populizmus így vált az alulfejlettség és a szélsőséges jövedelem-egyenlőtlenség problémájával küzdő latin-amerikai országok stratégiai eszközévé, ahol a (populista) kormányok intenzív állami beavatkozással (szélsőséges esetben kisajátítással) megvalósított modernizáció és gyorsított iparosítás által kívánták országuk gyarapodását és a szegényebb rétegek felzárkózását biztosítani. Latin-Amerika populizmusát a társadalomtudományokban így egyszerre kötötték a szubkontinens huszadik századi modernizációs kísérleteihez (O'Donnell 1973, 1994, Conniff 2012), különösképpen az importhelyettesítéses iparosítás felfuttatásához és kiteljesedéséhez (Cardoso és Faletto 1979, Collier és Collier 1991), valamint a *stop-go* típusú gazdaságpolitikai ciklusok meggyökerezéséhez (Sachs 1989, Dornbusch és Edwards 1991a). Dornbusch és Edwards, a főáram képviselőiként, közvetve a strukturalizmust, illetve annak szélsőséges latin-amerikai változatát, különösen az extrém módon befelé forduló gazdaságpolitikát is kritizálni kívánták, ezért is kapcsolták a populizmust a gazdaságpolitikához és tartották azt paradigmának. De amíg a dependencia-iskola az alul-fejlettségi állapot meghaladásának lehetőségét kötötte össze az importhelyettesítéses iparosítással, addig a szerzőpáros az elmaradottság újratermelődését látta

² A gazdaságpolitikai ciklusok ténye ihlette később Dovi és szerzőtársai (2016) analitikus modelljét is.

³ Sachs (1989) nem kísérelt meg önálló definíciót adni a gazdasági populizmusra, ehelyett azt a makrogazdasági menedzsment egy módjának tekintette, amelynek során a (karizmatikus) politikai vezető megszólítja a különféle, jellemzően a városokba tömörült társadalmi csoportokat (ideértve a közsférában dolgozókat, a gyári munkásokat, az informális szektorban munkát vállalókat). A Sachs (1989) által vizsgált négy eset különösen nagy szóródást mutatott politikai értelemben: Juan Perón, mint a klasszikus populizmus archetípusa, Salvador Allende a szocializmus (és marxizmus) híve, Alan García a pán-latin-amerikanizmus támogatója (centristaként), José Sarney pedig a katonai diktatúra aktív szereplője, majd konzervatív oligarcha.

abban.⁴ A közgazdaságtudomány főáramában ez utóbbi felfogás vált meghatározóvá és alakította később is, immáron a kortárs populizmus jelensége tárgyában végzett közgazdaságtani kutatásokat.

A makrogazdasági populizmus négy általános jellemzőjét azonosította Dornbusch és Edwards (1990). (1) *Azonos induló állapotok*. Recesszióban lévő, stagnáló gazdaság, amely sok esetben a korábbiakban megvalósított stabilizációs politikák eredményeként állt elő. Az életszínvonal általános csökkenését a Latin-Amerikában amúgy is drámai mértékű jövedelmi egyenlőtlenségek további fokozódása kísérte. E hatások együtteseként a radikális újraelosztás ígéretével fellépő reformprogramokat a társadalom széles rétegei támogatták, attól remélve életkörülményeik szignifikáns javulását. (2) *A makrogazdasági egyensúlyi korlátok figyelmen kívül hagyása*. Alapvető feltevése volt a hatalomba kerülőknek, hogy az érintett gazdaságokban a termelőkapacitások kihasználatlanok, így megfelelő struktúraváltással az erőforrások jobb hasznosulása várható. A szerkezetátalakítást és modernizációt folyamatos expanziós törekvések támogatták. A kihasználatlan kapacitások tézise egyben azt is eredményezte, hogy sem a költségvetési hiány felduzzadását, sem a valutaárfolyam túlértékelttségét nem tartotta veszélyesnek a gazdaságvezetés, nem várta a pénzromlás ütemének gyorsulását, sem pedig a folyó fizetési mérleg hiányának érdemi növekedését. Az esetleges áremelő hatásokat pedig adminisztratív úton, árszabályozással igyekeztek letörni. A gazdasági stabilizáció esztendeiben felhalmozódott devizatartalékokat tőkeimport fedezésére és az árfolyam erősítésére használták. A keményvaluta szűkösségére szintén adminisztratív megoldásokkal reagáltak. (3) *A populista gazdaságpolitikai csomag*. A makrogazdasági populizmus legfontosabb eleme az a gazdaságpolitikai mix volt, amely két pilléren nyugodott: a hazai termelés fokozása (lásd: kihasználatlan kapacitások tézise) elsősorban az importhelyettesítéses iparosítás révén, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése a jövedelmek újraelosztásán keresztül, melynek legjellemzőbb módja a reálberek emelése volt (mint hogy a földbirtokos elit érdemi megadóztatásának kísérletei többnyire sikertelenek maradtak). A reálbér-emelést azért nem tartották problémának, mert azt – az elképzelések szerint – a termelés bővülése kísérte.⁵ A

⁴ Magyarországon is igen gazdag hagyományokkal bírnak a Latin-Amerika kutatások, lásd mások mellett Greskovits (1998), Kádár (1977), Kollár (1996), Szentés (1990), újabban pedig Deák és Ricz (2022), Ricz (2017).

⁵ A feltételezés szerint amennyiben a költségvetési hiány növekedése a szegényebb rétegek fogyasztását gyarapítja, akiknek megnövekedett kereslete egyben a hazai termelést is fokozza, a hosszú távú (egység)költségek is mérséklődni fognak, így végső soron csökkenhet a termékek ára is. A költségvetési deficit tehát nemhogy inflációs hatású volna, ellenkezőleg, visszafogja azt. Ha a kormány inflációs nyomást érzékel, akkor sem nyúlhat az életszínvonal emelkedését veszélyeztető leértékelés eszközához, ehelyett olyan szerkezeti reformokat támogat, amelyek kevésbé terhelik a tartalékokat (erősítve a belső termelést, illetve átterelve a fogyasztást a belső termékek felé).

leértékeléstől és inflációtól azért is tart a kormány, mert az – a vezetés céljaival ellentétben – mérsékelné az életszínvonalat. (4) *Káros gazdasági következmények.* A szegény(ebb) néprétegek felemelése, az általános életszínvonal javítása stb. szándékával megfogalmazott modernizációs programok elbuktak, mivel a makropénzügyi fenntarthatósági kritériumokat negligálták a vezetők. A populista makrogazdaságpolitika tragédiája egyebek mellett éppen az volt, hogy azoknak a széles tömegeknek ártott a legtöbbet, akiknek meghirdetése pillanatában kedvezni kívánt. „A tőke [ugyanis] elmenekülhet az elhibázott gazdaságpolitika elől, a munka azonban nem” (Dornbusch és Edwards 1991a: 12). Az exponenciálisan növekvő államadósság, az elszabaduló infláció, a tőkemenekítés végeredményben a reálbérek értékvesztését okozták, drasztikusan rontva az életszínvonalat.⁶

Dornbusch és Edwards (1991a: 12). egyik meghatározó következtetése volt, hogy sem a szubkontinens vezetői, sem pedig annak szavazói nem voltak képesek tanulni korábbi hibáikból (lásd Dornbusch és Edwards 1991b), sőt nemhogy internalizálni nem tudták a korábbi tévedések következményeit, de mintha emlékezni sem akartak volna e hibákra. Sachs (1989) a politikai siker és a gazdasági kudarc tartós együttélését a mély és drasztikus társadalmi egyenlőtlenségekkel magyarázta. A mélyszegénységben élőknek, az informális szektorban elhelyezkedőknek stb. nem nagyon volt veszténi valójuk akkor, amikor a populista vezetőket hatalomba szavazták, ellenben legalább a reményük megvolt arra, hogy javuljon kilátástalan helyzetük. Jennings (2011) erre a meglátásra modellt is alkotott (bár ő maga nem utal Sachs munkájára) azt feltételezve, hogy a szavazók olyan politika mellett állnak ki, amely kimenetét tekintve a társadalom egésze szempontjából inferior. Tipikusan ilyen lépésnek minősítette a külföldi eredetű termékek behozatalának korlátozását. Caplan (2001) e látszólagos ellentmondást racionális irracionitásnak hívta, rámutatva, hogy az ilyen szavazó nem rövidlátó vagy tudatlan, hanem értéket tulajdonít annak a ténynek, hogy a saját világgépével jól azonosítható (populista) politikus képviseli az érdekeit. Acemoglu, Egorov és Sorin (2013) olyan politikai programként definiálta a populizmust, amit ugyan széles tömegek támogatnak, ám ami egyben sérti is a többség gazdasági érdekeit – viszont, mint a szerzőhármás érvel, a választók egyszersmind elégedettséget meríthetnek abból, hogy szavazataikkal megbüntethetik a korrupst elitet.

⁶ A katasztrofális gazdasági teljesítményt (nem ritkán erőszakos) kormányváltással kísért kiigazítási programokkal igyekeztek az érintett államok helyrehozni.

3. A makrogazdasági populizmus társadalomtudományi kritikái

A (makro)gazdasági populizmus, mint kifejezés évtizedekig volt használatban, reflektálva Latin-Amerika társadalmi-gazdasági átalakulására, modernizációjára. Közgazdászok generációi nőttek fel e nagyban leegyszerűsítő, ám annál egyértelműbb értelmezésen (lásd különösen: „[a] gazdasági populizmus csak egy másik kifejezés a fiskális fegyelmezetlenségre...” – Bresser-Pereira 1993: 53).

A közgazdászok körében mutatkozó népszerűsége ellenére Dornbusch és Edwards (1991a) koncepcióját születésének pillanatától kezdve érték bírálatok. Már a Dornbusch és Edwards (1991b) szerkesztésében megjelent kötetben is fellelhetők voltak kritikus hangok, amelyek egyebek mellett például azt vonták kétségbe, hogy azonos motivációk és egységes stratégia mentén épült volna fel a gazdasági populizmus Latin-Amerikában (Cardoso és Helwege 1991). Bresser-Pereira, Luiz és Dall’Aqua (1991) pedig azt emelte ki, hogy a fiskális deficit nem egyszerűen a kormányzati felelőtlenség eredménye volt ezen országokban, hanem a viszonylag bőségében rendelkezésre álló külső források táplálták azt az 1970-es években. E források egyben a hazai fejlesztéseket is szolgálták, amelyek mögött a hazai vállalkozók és fejlesztési ügynökségek kielégíthetetlennek tűnő erőforráséhsége állt.

Ám a lényegi kritika akkor fogalmazódott meg a gazdasági populizmus mint paradigmával szemben, amikor Latin-Amerika államainak úgy sikerült az 1990s években fordulatot végrehajtaniuk makrogazdaságpolitikájukban, hogy közben *politikai* értelemben a vezetés továbbra is populistá maradt (Weyland 1996). Az 1980-as évek tartós negatív teljesítménye után az évtizedeken át tartó piacellenes, a túlszabályozást és bezárkózást választó gazdaságpolitika helyett ezen országok sorra fordultak a makrogazdasági stabilitás, a külpiaci nyitás, a magánosítás (gyakorta külföldi tulajdonú vállalatok részére) és a dereguláció irányába. A költségvetési hiány visszafogása, a nem ritkán többszám-jegyű infláció letörése, a vámok lebontása, a külföldi működőtőke beengedése együttesen sikeresen állították növekedési pályára a régiót.⁷ A piacpárti megoldások, amelyek szigorodó monetáris és költségvetési

⁷ Latin-Amerika és a karibi térség együttesen az egy főre eső GDP 0,85 százaléknyi éves átlagos zsugorodásával szembesült az 1980-as években, míg 1991 és 2000 között 1,75 százalékkal gyarapodott. Régiókra lebontva ezen értékeket: déli államok (Argentína, Brazília, Chile, Paraguay, Uruguay): -3,0% versus +3,2%; az Andok közössége (Bolívia, Peru, Ecuador, Kolumbia, Venezuela): -1,95% versus +1,4%; Közép-Amerika (Costa Rica, Salvador, Mexikó, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Panama): -0,3% versus +3,1% (Loayza, Fajnzylber és Calderón 2004)

politikával társultak, véget vetettek a makrogazdasági populizmusként fémjelzett időszaknak. A washingtoni konszenzus programpontjai alapján valósította meg neoliberais ihletettségu gazdaságpolitikáját mások mellett Carlos Menem Argentínában (1989-1990), Fernando Collor Brazíliában (1990-1992), vagy Alberto Fujimori Peruban (1990-2000).

A populizmus új formában éledt újjá Latin-Amerikában, ahol a neoliberális gazdaságpolitika jól megférni látszott a politikai populizmussal (Roberts 1995, Weyland 1999). Egyrészt a társadalmi támogatottság tekintetében, amit az informális szektor szervezetlen és szegény tömegei alkottak, akikben erős volt az ellenérzés a civil társadalom szervezett csoportjaival szemben és fő ellenfelüknek az uralkodó elitet tartották. Másrészt stratégiájukban, amelyben egy erősen technokrata típusú, felülről lefelé történő megközelítés érvényesült. Harmadrészt a költségek és hasznok elosztása vonatkozásában, mivel a reformprogramok azokra a szervezett közösségekre róttak költségeket, amelyeket a populisták maguk is gyengíteni igyekeztek, továbbá a hiperinfláció megtörésével és a célzott szegénység-elleni programokkal kifejezetten a szegényebb rétegek érdekeit kívánták szolgálni (Weyland 1996). Bebizonyosodott, hogy a populizmus többféle gazdaságpolitikai rezsimmel is kompatibilisnek bizonyulhat, ezért definíciója függetleníthető az alkalmazott makrogazdaságpolitikáktól, sőt a (makrogazdasági) populizmust felszínre hozó társadalmi-gazdasági tényezőktől is. Egyre több olyan (politikai értelemben) populistá rezsim emelkedett fel a régióban, amelyeket – legalábbis a régióban korábban általánossá vált gyakorlathoz viszonyítva – prudens költségvetési tervezés és felelős gazdaságpolitika jellemzett, okafogyottá téve a makrogazdasági populizmus klasszikus értelmezését (Madrid 2018, Weyland, 2010). E kritika alapján formálódott a populizmus egyik ma is érvényes meghatározása, ami a jelenséget politikai stratégiaként értelmezi (lásd különösen Weyland 2001). E megközelítés központjában azok a „módok és eszközök” állnak, amelyeket a populisták a „hatalom megszerzéséhez és fenntartásához” használnak (Weyland 2017).⁸

Weyland azért is érvel(hetet)t a populizmus politikai definíciója mellett, mert amit Sachs (1989), vagy Dornbusch és Edwards (1991a) gazdasági felelőtlenségként azonosított, az tudatos politikai választás eredménye is lehetett (politikai stratégia), vagy egyszerűen csak a kényszer szülte (intézményi korlát). Érvelése szerint a költségvetési deficit lehetett a diszkrecionális kiadási döntések eredménye, vagy akár a parlamenti erők tartózkodása az adók emelésétől, de

⁸ A módszerek széles palettáján megtalálhatók a gazdasági és katonai jellegű eszközök is.

akár az adóadminisztráció gyengése is okozhatta azt. Weyland szakított ezért azzal a megközelítéssel, amely a politikát a gazdasági és tulajdonviszonyok meghatározottságaként definiálja; ehelyett a hatalom megszerzésének és megtartásának instrumentumává tette azt. „Vagyis, ez a rekonceptualizáció a populista vezetők oportunizmusát és a tartalmi politikák, ideák és ideológiák iránti mérsékelt elköteleződését ragadja meg” (Weyland 2001: 11).⁹

A populizmus jelensége történetileg az 1860-as és 1870-es évek oroszországi narodnyiki mozgalomához, illetve az Egyesült Államok 19. század végének elit-ellenes, az ország déli és közép-nyugati államaiban szerveződött elégedetlenségi hullámához köthető. A populizmus, mint rezsím-jelző használata azonban csak Latin-Amerika 20. századi társadalmi-gazdasági transzformációja kapcsán vált bevett szóhasználttá. A gazdasági populizmus koncepciója is erre a régióra és annak kudarcos gazdaságpolitikájára utal. Ám a populizmus a 21. század első évtizedeire általánosan elterjedt jelenséggé vált, immáron nem elszigetelten, egy-egy konkrét régióhoz vagy időszakhoz kapcsolódóan fordul elő. A fejlett világ állami között előbb a szélsőjobboldali pártok megerősödése (a francia Nemzeti Front, az osztrák Szabadságpárt, a holland Pim Fortuyn Listája stb.), majd a radikális baloldali mozgalmak térnyerése (a görög Sziriza, a spanyol Podemos, a német Die Linke stb.) jelezte e fordulatot, világossá téve, hogy a populizmus a politikai spektrum mindkét szélével rokonítható (Mudde és Rovira Kaltwasser 2013). A brexit, illetve Donald Trump elnökké választása pedig már a populizmusnak a politikai főáramban való meggyökeresedését jelentette.

A populizmus világjelenséggé történő terebélyesedése egyre inkább indokoltá tette a regionális összehasonlíthatóságot, ám erre a klasszikus makrogazdasági populizmus koncepció, annak nyilvánvaló latin-amerikai kontextusa okán, nem volt megfelelő. Ráadásul míg korábban a fejlett világban a főáramú pártok ellenzékeként jelentek meg a populista mozgalmak és pártok, a globális pénzügyi és gazdasági válságot követő időszakban már kormányon is megmutathatták magukat. Nyugat-Európában, Kelet-Közép-Európában, az USA-ban vagy Ázsiában a populista pártok és mozgalmak térnyerése nem csak átmeneti jelenségnek tekinthető, hanem rendszerszintű.

⁹ Ugyanakkor a klasszikus makrogazdasági populizmus koncepciója is értelmezhető politikai stratégiaként, amennyiben a populizmus a gazdaságpolitikák azon eleje, amely politikai célokat (konkrétan: szavazatszerzést) szolgál, pontosabban a szervezett munkásság és az alsó középosztály mobilizálását, a hazai piacra termelő üzleti szektor támogatásának megnyerését, illetve az előbbi csoportokkal érdekellentétben álló körök (mint vidéki oligarchia, külföldi vállalatok és a nagyvállalati elit) elszigetelését (lásd Kaufman és Stallings 1991).

Azon fejlett országokban, ahol populista kormány került hatalomra, nem volt általánosan jellemző a makrogazdasági populizmus klasszikus, felelőtlen makrogazdaságpolitikát megvalósító változata. Ez pedig rámutat Dornbusch és Edwards (1990) koncepciójának egy másik gyengeségére, nevezetesen, hogy a gazdasági populizmus – reflektálva Latin-Amerika sikertelen modernizációs kísérleteire – erőteljes normatív tartalommal bír(t). A makrogazdasági populizmus a kudarcos próbálkozások leírására szolgált, amelyben a fegyelmezetlen, rövidlátó gazdaságpolitika káoszt, politikai-társadalmi felfordulást eredményezett. Dornbusch és Edwards maga is egyfajta önsorsrontásként definiálta a gazdasági populizmust. De később például Eichengreen (2018: x) is a populista gazdaságpolitika „káros és destruktív” hatásait hangsúlyozta. A gazdasági populizmus koncepció eredeti formájában és későbbi különféle változataiban is következményei által definiálódott (Aslanidis 2017) és mint ilyen – legalábbis a társadalomtudósok jelentős többsége számára – használhatatlannak bizonyult. Ezt a meggyőződést fejezte ki az *Oxford Handbook of Populism* is, amely többféle, egymással is versengő populizmus-értelmezést is beemelt a tárgyalásba, ám a gazdaságit elutasította: „van egy konceptuális megközelítés, amit határozottan kihagytunk: a gazdaság-központú definíciók” (Rovira Kaltwasser et al. 2017: 14). Abban ugyanis mind egyetértenek az egymással versengő meghatározások, hogy a populizmus „nem definiálható a gazdaságpolitika valamely speciális típusa alapján” (uott). Meglátásuk szerint az elhibázott vagy defetista gazdaságpolitika egyéb módon is leírható, például úgy mint nem-fenntartható vagy egyensúlyromboló gazdaságpolitika (Rowira Kaltwasser 2019).

Az a tény azonban, hogy a makrogazdasági populizmus klasszikus koncepciója a gazdaságpolitikai programcsomag káros következményei által került definiálásra, nem tévesztendő össze azzal, hogy a gazdasági populizmusban aktív kormányok opportunisták lettek volna – ahogyan azt egyébként Weyland szinte definíciószerűen feltételezte. Sem Dornbusch és Edwards (1990), sem pedig Sachs (1989) nem foglaltak állást a populisták szándékainak megítélését illetően, nem sütötték rá a populista vezetőkre a miópia vagy az opportunisták magatartás bélyegét. Hangsúlyozták, hogy még az is elképzelhető, hogy az érintett latin-amerikai kormányok valóban jó szándékkal, a drámai jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklésének céljával valósították meg politikáikat.

4. Populizmus a társadalomtudományokban

A populizmus mostanra olyannyira általános jelenséggé vált, hogy megfogalmazódott a gazdasági rendszerleírásokon túlmutató és a valódi összehasonlíthatóság lehetőségét megteremtő konceptualizáció igénye. Olyan meghatározásokat igyekeztek illeszteni a populizmus jelenségére társadalomkutatók (és különösen a politikatudósok), amelyek időtől és helytől függetlenül is alkalmazhatók. E társadalomtudományi megközelítések nem csak elutasítják a populizmus gazdaságtani magyarázatát, hanem igyekeznek új meghatározás(oka)t illeszteni rá.

Csak hogy miközben a gazdasági populizmus fogalmát szinte egy hangon támadják a társadalomtudományok nem-közgazdász képviselői, a populizmus pontos lehatárolásának kérdésében jelentős mértékben megosztottak. A jelenséget olyan „ad hoc definíciók sokasága [írja le], amelyek a populizmus nemzeti és regionális megnyilvánulásai alapján kerültek általánosításra”, ideértve a gazdasági populizmus fogalmi elhatárolását is (Mudde és Kaltwasser 2018). Maga a kifejezés is egyszerre jelez politikai mozgalmat, pártot, vezetőt, kommunikációs stílust, ideológiát stb. Ha van közös nevező a populizmus társadalomtudományi kutatásában akkor az leginkább az, hogy a jelenség „konfrontatív, kaméleonszerű, kultúra által meghatározott és kontextus-függő” (Arter 2010: 490).

Az ezredfordulóig valójában a politikatudomány művelőit sem foglalkoztatta mélyebben a populizmus jelensége, mivel – kiforrott koncepciója híján – megfoghatatlannak ítélték. A legtöbb esetben valamifajta patológikus társadalmi rendellenységnek tartották. Egyebek mellett ezért is tartózkodtak vizsgálatától, különösen elméleti perspektívából. Nem létének tényét tagadták, de nem is érezték elméleti szempontból relevánsnak. Intellektuális kihívás híján pedig nem indult meg a jelenség elméleti alapozása sem (Canovan 2005). Történt mindez annak ellenére, hogy már jó fél évszázaddal ezelőtt voltak kísérletek – multidiszciplináris megközelítésben – a fogalmi tisztázásra (lásd Ionescu és Gellner 1969).

A társadalomtudományokban így jelenleg legalább négy különböző, egymással is versengő megközelítés van használatban, úgy, mint a korábban már említett (1) politikai stratégia, (2) ideológia, (3) diskurzus (és kommunikációs stratégia), (4) kultúra és identitás alapú elhatárolás. E négy megközelítés közül a második, a populizmust ideológiaként megragadó megközelítése

vált mostanra többé-kevésbé általánosan elfogadottá a közgazdaságtudományban is, amit egyebek mellett az a tény is rögzít, hogy az *American Economic Review* egy 2018-as számában Rovira Kaltwasser, a populizmust ideológiaként azonosító politikatudósok egyik meghatározó alakja, teljes tanulmányt jegyezhetett, amelyben a közgazdászokat az általa is proponált konceptualizáció átvételére és kiterjesztésére biztatta (lásd Rovira Kaltwasser 2018).

Eszerint a populizmus az az ideológia, amely a társadalmat két homogén, egymással szemben álló, ellenséges csoportra osztja („tisztá” emberek *versus* korrump elit), és amely a politikát a népakarat (közvetlen) kifejeződésének tekinti (Mudde 2004: 543). A gazdasági populizmus definíciójával szemben e meghatározás előnye egyebek mellett az, hogy viszonylag egyértelműen eldönthető, hogy valamely konkrét jelenség valóban populizmusként definiálható-e vagy sem; sőt a populizmuson belül is lehetséges a további kategorizálás; a fogalom használata ráadásul sem térben, sem időben nem korlátozott; valamint a kínálati oldal (politikuskok, pártok, mozgalmak stb.) mellett a keresleti oldal (értsd: választói preferenciák) magyarázataként is szolgálhat (Mudde 2017).¹⁰

E megközelítésben a populizmus egyik (ha nem a legfőbb) kategóriája „az emberek”, amely homogén választói közösséget feltételez. A (populista) politikus így nem részérdekek mentén, hanem az emberek egészének képviselőjeként lép fel. Mindazonáltal a gyakorlatban rendszerint ahhoz a célközönséghez kötődik a fogalom, amelytől a politikus a hatalom megszerzését vagy annak megtartását reméli – ekképpen a célközönség és vele az emberek kategóriája is rendre átértelmeződhet (Canovan 2005).¹¹ Az „emberek” kategóriájából azután már a másik két fontos fogalom, az elit és a népszuverenitás is értelmet nyernek (Mudde 2017: 32-34). A korrump elit a „tisztá” emberek antitéziseként értelmeződik, a törésvonal ekképpen morális (jók és rosszak), nem pedig gazdasági, vagyoni eredetű. A populizmus tehát nem szükségszerűen a tulajdonviszonyok és gazdasági érdekek alapján elkülönülő osztályok közötti konfliktusra reflektál (mint korábban az a makrogazdasági populizmus elhatárolásánál történt), hanem morális nézőpontból osztja két részre a társadalmat. A tisztá, hiteles emberek egyfelől, illetve a rossz, korrump elit másfelől nem kötődnek (pontosabban: nem szükségszerűen kötődnek) eltérő

¹⁰ A keresleti oldalon azokra a tömegek szintjén megjelenő populista attitűdökre koncentrálnak a kortárs kutatások, amelyek azután életre hívják a populista pártokat is. A politikatudományban lásd mások mellett Akkerman, Mudde és Zaslove (2014), míg a közgazdaságtudományban ugyanerről lásd Guiso et al. (2017).

¹¹ Canovan (2005) azt is megjegyzi, hogy az emberek (*common people*) elhatárolása az (uralkodó) elitől csak egy lehetséges konceptualizációja a kollektív politikai identitásnak. A kifejezés ugyanis utalhat a népre, mint szuverénre, de akár egy nemzetre is. Névelő nélkül pedig általánosságban az emberekre, mint egyénekre utal.

társadalmi osztályokhoz vagy etnikumhoz, ám utóbbiak saját érdekeiket a tiszta emberek érdekei fölé emelik, kijátszva, elárulva utóbbiakat. E megosztottságot a politikatudományban gyakorta a manicheizmus világgépével rokonítják, amelyben a világosság (a jó) küzd a sötétséggel (a rossz), konfliktusuk állandó, feloldhatatlan.

A népszuverenitás ez esetben Rousseau elképzeléseinek azon vulgáris értelmezésére épít, miszerint a politika a tiszta és belső törésvonalaktól mentes, homogén közösségként kezelhető emberek akarata (Mudde 2017). E népakarat pedig sem nem pártos, sem nem ideológia által determinált. Minden olyan politika, ami nem e teljes közösség jobbítását, hanem különféle, így vagy úgy definiált csoportérdekeket szolgál, korrumpál, ezért morálisan vállalhatatlan. A populista politika ezt az anomáliát (vagyis a részérdekek előtérbe helyezését a közösség rovására) hivatott orvosolni és közpolitikáit is ennek megfelelően fogalmazza meg, azaz a részérdek felől az általános érdek és akarat felé közelíti azokat. Időnként ezért is tekinthetnek úgy a populizmusra, mint amely a demokrácia egyfajta korrekciója.

Ellentétben azonban az olyan klasszikus ideológiákkal, mint a liberalizmus, a szocializmus vagy a fasizmus, a populizmus jóval szűkebben értelmezhető ideológia (úgynevezett vékonyközpontú ideológia) és ezért jellemző módon nem is önmagában létezik, hanem más, gazdagabb, árnyaltabb ideológiákkal összeforrvá.¹² Ez az együttélés teszi oly szokatlanul sokszínűvé, árnyalttá, és egyben nehezen megfoghatóvá, azonosíthatóvá a populizmust. A jelenség „[k]améleon természetű: a populizmus lehet jobb vagy baloldali, felülről lefelé vagy alulról felfelé szerveződő, erős vezetőkre támaszkodó, vagy akár vezető nélküli” (Mudde és Rovira Kaltwasser 2013: 153). Latin-Amerikában többnyire a szocializmussal együtt jelenik meg (de la Torre 2017), de szintén a kontinensen fogant – és Kelet-Közép-Európában is termékeny talajra hullt – a neoliberais populizmus is (Weyland 1999). Európában jellemző módon a nacionalizmussal, valamint a radikalizmussal párosult (Mudde 2007), de az európai adósságválságban (szélsőségesen) baloldali formái is megjelentek (Stavrakis és Katsambekis 2014). A populizmust ideológiaként megragadó megközelítés így azt is hangsúlyozza, hogy a jelenséget nem lehet(séges) izoláltan tanulmányozni, hanem csakis azzal/azokkal a társideológiákkal *együtt*, amelyek végső soron definiálják politikai programját (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018: 1670).

¹² A vékonyközpontú ideológiákról lásd Freedon (1998).

5. Populizmus és (túlzott) redisztribúció

A populizmus minimalista definíciója tehát egyrészt a „tisztá” emberekre, másrészt a korrumpált elitre (vagy általánosságban mindazon „másokra”, akik kiszorultak a „mi” kategóriájából), harmadrészt pedig e két homogén összetételűnek feltételezett csoport antagonisztikus kapcsolatára utal, azt igyekszik megragadni. Habár a definíció megalkotója (Cas Mudde) azon a véleményen van, hogy a társadalomtudományokban viszonylag széttöredezetten van jelen a populizmus kutatása a különféle diszciplínák, iskolák és irányzatok között, továbbá indokolatlanul alacsony intenzitású a tudományterületek közötti kommunikáció és az egymásra történő reflektálás (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018), ám éppen a közgazdaságtudományban számos olyan szerző munkája azonosítható, amelyekben ez a minimalista definíció egyértelműen visszaköszön. Még a kifejezetten az eredeti makrogazdasági populizmus újraértelmezése mellett lándzsát törő Acemoglu, Egorov és Sonin (2013: 771) szerzőhármas is explicit módon hivatkozta Hawkins (2003) ezirányú munkáját, azt állítva, hogy a populizmus egyik meghatározó azonosító jegye az az agresszív retorika, amit a politikusok arra használnak, hogy végletesen megosszák a társadalmat jókra és rosszakra. A kortárs közgazdasági kutatások talán legtöbbet idézett munkájában Guiso és szerzőtársai (2017) hasonlóképpen úgy vélték, hogy a populizmus definíciójának egyik meghatározó, lényegi eleme az emberek és az elit szembeállítása. De később Eichengreen (2018) gazdaságtörténeti áttekintésében is a populizmus egyik ismervét annak anti-elitista jellegében találta meg – az autoriter karakter és a nativizmus mellett. Mások a tisztá emberek csoportját tovább igyekeztek pontosítani, szűkíteni. A populizmus európai térnyerésére reflektáló Dustmann és szerzőtársai (2017) például a hazai lakosságot állította szembe a külföldiekkel, amikor a politikatudományból kölcsönözte a „mi” és az „ők” szembeállítását. Ivaldi és Mazzoleni (2019) pedig a keményen dolgozó, képzett munkavállalókat azonosította a „tisztá” emberek csoportjával, akik munkájukkal hozzájárulnak országuk felvirágoztatásához, gazdagodásához, ám koránt sem úgy jutalmazza őket a rendszer, ahogyan erőfeszítéseik alapján arra igényt tarthatnának. Ezt a megkülönböztetést azután Guerra et al. (2019) már egy konkrét szituációra, a franciaországi un. sárga mellényesek mozgalmára adaptálta.

Ám a populisták nem egyszerűen megkülönböztetik egymástól társadalmuk aktorait, morális alapon kettéosztva azokat, hanem egyben ígéretet is tesznek arra, hogy hatalomra kerülésük esetén a „tisztá” emberek csoportjának érdekeit tartják szem előtt (és csakis azokét).

Ilyenformán a morális alapú felosztás egyben normatív közpolitikát, illetve gazdaságpolitikát is implicál, amelynek legegységesebb kormányzati megnyilvánulása a jövedelemújraelosztás olyanformán történő alakítása, hogy azzal a populista politikus az általa preferált csoportokat hozza szándékosan és vállaltan előnyösebb helyzetbe. A Dornbusch és Edwards (1990) nevével fémjelzett makrogazdasági populizmus jelensége (vagy paradigmája) ezért ennek a megosztottságra építő (mi *versus* ők) redisztribúciós politikának egy szélsőséges megnyilvánulásaként is interpretálható.

A közgazdászok legtöbbször – még ha magáévá is tette a Mudde (2004) által bevezetett ideológia-központú definíciót –, a populizmus következményét még most is a túlzott, a makropénzügyi egyensúlyt romboló jövedelemelosztásban látja, így pedig akaratlanul is közel kerülnek Dornbusch és Edwards (1990) makrogazdasági populizmusához. Még arra az Acemoglu et al. (2013) munkára is igaz ez, amely ugyan kifejezetten a populizmus politikai elméletét kívánta megadni, ám végső soron az egyensúlyromboló gazdaságpolitika iránti keresletet magyarázta. Modelljükben a medián választó elsősorban attól tart, hogy olyan politikus marad hatalomban vagy kerül kormányra, aki korrump és az elitnek kedvező jobboldali politikát valósít (majd) meg. Ezért mind az „őszinte” politikus, mind pedig a korrump politikus egy, a medián szavazó optimumpontjától balra eső gazdaságpolitika ígéretével igyekszik bizonyítani, hogy nem fog behódolni az elit nyomásának, így remélve a tömegek támogatását. Ebben a helyzetben tehát még az az elittel együttműködő korrump politikus is a saját optimumpontjához képest baloldali politikát kell, hogy ígérjen, ha számára a hivatalban maradás remélt hasznossága kellően magas. A gazdaságpolitika alakítása így végső soron egy baloldali, populista torzítás áldozatául esik, amit a választóknak a korrump elittől való félelme tart életben. E modellben a medián szavazó korrump elittől való félelme annyira erős, hogy hajlandó saját optimumpontjától balra eső politikát is támogatni, még akkor is, ha ezzel végső soron saját hasznosságát csökkenti.

Empirikus oldalról Ball, Freytag és Kautz (2019) 13 latin-amerikai állam 1976 és 2012 közötti makrogazdasági teljesítményét vizsgálva azt találta, hogy a rövid ideig tartó felfutást, amely mögött a gazdaságpolitika expanziója állt, rendre a gazdasági teljesítmény csökkenése kísérte, miközben az államadósság felduzzadt, az infláció pedig elszabadult. A térség populista rezsimjeinek újraelosztás-indukálta inflációját és gyenge makrogazdasági teljesítményét erősítette meg Bittencourt (2012) is. Latin Amerika új-populistái is előszeretettel fordultak a különféle redisztribúciós programokhoz az 1990-es évtizedben (Weyland, 1996), ám végső hatásaikban visszafogottságot mutattak elődjeik gazdaságpolitikai aktivizmusához képest

(Edwards, 2010). Edwards (2019: 3) például úgy érvel, hogy amíg a klasszikus populizmus egyfajta fiskális dominanciával volt jellemezhető, amelyet a rendkívül laza monetáris politika támogatott, addig az újpopulizmusban a monetáris kiegyensúlyozottság mellett az eladósodás táplálta a fiskális kiadásokat.

Az egész világra kiterjedő, 1900 és 2018 közötti időszakot feldolgozó nagymintás vizsgálatában Funke, Schularick és Trebesch (2020) azt találta, hogy a populista kormányzás hosszú távú hatása kifejezetten lehangoló: az egy főre eső GDP több mint 10 százaléknnyival mutat kisebb értéket, mintha nem populista kormány lett volna hatalmon. A magánfogyasztás hasonló mértékű hanyatlást mutatott. Ami igazán új volt a szerzők munkájában, hogy ideológiától és földrajzi elhelyezkedéstől függetlenül is statisztikailag szignifikánsnak mérték ezeket az eredményeket.

Ami meglepőbb, hogy a Latin-Amerikán kívüli térséget vizsgálva is hasonló szemlélet vált uralkodóvá. Az EU kontextusában Dustmann és szerzőtársai (2017) a jövedelem újraelosztását hangsúlyozta a populista politika kapcsán, amelynek iránya a privilegizáltaktól (az elittől) a közemberekhez mutat. Hangsúlyozták, hogy a populisták „gyorsabb növekedést, magasabb béreket, és szélesebb körű szociális juttatásokat ígérnek, gyakorta a fiskális és a folyó fizetési mérleg korlátok figyelmen kívül hagyásával” (Dustmann et al. 2017: 5). De a megszorítás-ellenes retorika is garancia lehet a sikerre Európában (Kahn és Tananbaum 2015). Az Egyesült Államokban pedig a Trump adminisztráció egyik meghatározó jegyeként azonosította Andersen et al. (2017) a makrogazdaságpolitikák expanzióját, amit különösen Donald Trump fiskális retorikája támasztott alá.

Csak hogy ahogyan ma már a populista politika sem kizárólag baloldali kormányok jellemzője, sőt a fejlett világban ennek épp az ellenkezője igazolódik, úgy a populista hatalomgyakorlás általánosságban sem írható le masszív újraelosztási programokkal és nem fenntartható makrogazdaságpolitikával. Néhány olyan kivételtől eltekintve, mint Venezuela a néhai Hugo Chavez vagy a jelenlegi elnök Maduro alatt, a túlzott fiskális hiány és eladósodás nem jellemzői a populista hatalomgyakorlásnak. Igaz ez részben még a 21. századi Latin-Amerikára is (Edwards 2019). Retorikájuk ellenére még az amúgy euroszkeptikus (vagy legalábbis Brüsszellel szemben kritikus) populista kormánypártok sem veszélyeztették saját pozícióikat azzal, hogy megsértették volna a makropénzügyi fenntarthatóságra vonatkozó uniós közpénzügyi előírásokat az EU-ban. Ciprasz pártja 2015-ben elit- és megszorítás-ellenes

retorikával nyert választást, sőt már kormányon a Sziriza-ANEL koalíció népszavazást is kiírt a harmadik kimentési csomagról. Ennek ellenére nemhogy fiskális túlköltekezésbe nem fogott, hanem rendkívül szigorú kiigazítási programot hajtott végre az Európai Bizottság és a Nemzetközi Valutaalap felügyelete mellett, melynek során drámai mértékben sérült a görög kormány pénzügyi szuverenitása (Andreadis és Stavrakakis 2017). Magyarország esete legalább ennyire meggyőző: az ország 2004. évi uniós csatlakozása óta túlzott deficit eljárás alatt állt. A válságrendezés részeként azonban 2016-ban elhagyhatta az eljárást Magyarország. Lengyelországban szintén a populista PiS kormányzása alatt sikerült 3% alá vinni az államháztartás hiányát. Ugyan az USA Trump alatt jelentős fiskális aktivizmust mutatott, de egyfelől még így is menedzselhető maradt a költségvetés deficitje, másfelől a Trump adminisztráció nem a gazdagokat adóztatta, hogy azután a társadalom szegényebb rétegeit célozza szociális programjaival.

Ám a kortárs populista vezetők tartózkodása a makrogazdasági egyensúlytalanságoktól még nem feltétlenül kérdőjelezi meg a (köz)gazdasági vizsgálatok relevanciáját. A populizmus mint ideológia vékony-központúságát éppen az adja, hogy nem azonosíthatók olyan tipikus karakterisztikái, amelyekkel egy gazdasági rendszer jellemezhető és egyértelműen besorolható volna. Általánosságban a konzervativizmus a piaci erőforrásallokáció előtérbe helyezésével, a magántulajdon dominanciájával, a privatizációs programok támogatásával, deregulációval, vagy éppen adócsökkentéssel jellemezhetők. A szocialista, szociáldemokrata kormányzást általánosságban a viszonylag kiterjedt állami szektormal, jelentős adóztatással és újraelosztással, erős jóléti rendszerrel, a gazdaságba történő aktívabb beavatkozással stb. azonosítják. A populizmust, mint morálisan vezérelt nem-teljes ideológiát, amely a társadalom szélsőséges, manicheus megosztására épít, azonban nem lehetséges hasonlóképpen leírni. Mivel célja a „tisztá” emberek érdekeinek szolgálata, ezért köz- és gazdaságpolitikáját az adott „emberek” definíciónak megfelelően alakítja – attól függően változik a populista politikus gazdaságról vallott nézete és az ahhoz rendelt gazdaságpolitikája, hogy a populista kormány éppen kikkel azonosítja a „tisztá” emberek csoportját.

Következésképpen nem lehet egyetlen jól megragadható gazdasági rendszerrel azonosítani a populizmust vagy egyfajta gazdasági kormányzási módozathoz rendelni azt. A populizmus ilyenformán nemcsak politikájában „kaméleon” jellegű (Taggart 2000), hanem gazdaságpolitikájában is. A populizmus ugyanis arról szól, hogy „ki irányítson, azt állítva, hogy a legitim hatalom forrása a nép, nem pedig az elitek. Nem szolgáltatáspontot az olyan

másodrendű elvekhez, mint hogy *mit* kellene csinálni, milyen közpolitikát kellene követni, milyen döntéseket kellene meghozni” (Inglehart és Norris 2019: 4). A gazdasági populizmus paradigmájával szemben, amit egy jól körülhatárolható és pontosan definiálható programcsomaggal lehet azonosítani, a populizmus mint ideológia (és mint politikai jelenség) nem kínál egyértelműen, az ideológiából magából levezethető gazdaságpolitiká(ka)t. A populista célja ugyanis az, hogy politikáin keresztül elérje a lehető legnagyobb szavazói réteget, amely biztosítja hatalomba jutását vagy hatalomban maradását (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018, Rovira Kaltwasser 2018). A populista gazdaságpolitika ilyen formán mindig a „nyerő” gazdaságpolitika.

Fentiek azonban nem azt jelentik, hogy ne lehetne bizonyos tendenciákat azonosítani a populista rezsimek esetében. A fejlett világ országaiban a populizmus az esetek nagyobb részében annak jobboldali vagy exkluzív formájában jelenik meg, amelyben a társadalmi törésvonal úgy képződik, hogy a nemzet polgáraival a külföldieket állítja szembe a populista vezetés. A „tisztá” emberek körét etnikai alapon meghatározó populizmus (lásd még nativizmus) e külföldieket ellenségként állítja be, akik lehetnek menekültek, gazdasági bevándorlók, de lehetnek akár nemzetközi pénzügyi és gazdasági szervezetek, csoportok, ideértve az IMF-et vagy akár az EU-t is (Mudde 2007). Ezekre az exkluzív rendszerek olyan jóléti rezsimeket alakítanak ki, amelyben a juttatásokat azok kapják, akiket a kormány arra méltónak talál, miközben másokat (és nem feltétlenül csak a külföldieket) kizár abból. E jelenségre utal a jóléti sovinizmus kifejezés is.

A magyar egykulcsos adórendszer a bérből és fizetésből élő családokat támogatja és diszkriminálja mindazokat, akik gyermektelenek vagy jövedelmük jelentős részét nem bérből, hanem szociális juttatásból remélik (Enyedi 2016). Lengyelország a gyermeket nevelő családoknak juttat jelentős havi támogatást (Rodzina500+), miközben a jóléti reform jelentette terhek egy jelentős részét szektorális adók formájában a bankrendszerre és azok ügyfeleire hárítja ((Brzezinski és Najsztub 2017). Az osztrák Kurz-kormány a külföldi munkavállalók családi támogatását igyekezett lefaragni, ideértve az unió egységes piacának nem osztrák munkavállalóit is, az intézkedések leginkább az új tagállamokból érkezetteket sújtották (Vytiska 2018). Törökország jobboldali kormánya pedig kifejezetten a szegényeket és az informális szektorban dolgozókat juttatta előnyökhöz jóléti politikáján keresztül (Özdemir 2020).

A populizmus másik, ún. inkluzív variánsa a baloldali pártokra, mozgalmakra jellemző, ahol a populisták elsősorban az elit korrupcióját helyezik kritikájuk középpontjába és meghirdetett céljuk a szegények felemelése, miközben a jobboldali, nativista populizmusra jellemző identitás-politikát nagyobbreszt mellőzik. Kifejezetten a materiális tényezőkre koncentrázó populizmus-változat, amely célkeresztjébe a globális üzleti és pénzügyi elitet, valamint a globalizáció jelenségét állítja. Az inkluzív populista kormányok erőteljes anti-kapitalista retorikát és eszköztárat alkalmaznak, az állami beavatkozást favorizálva (Mudde és Rovira Kaltwasser 2013). Jóléti programokat hirdetve elsősorban a szegényebb társadalmi csoportokat kívánják maguk mellé állítani, akik csak részben azonosak a globalizáció veszteseivel, többségükben ugyanis olyan strukturális problémáktól sújtott társadalmi szegmensekből érkeznek, akik korábban sem részesedtek a globalizáció előnyeiből. Argentína 2003 és 2013 közötti időszakában, a Kirschner házaspár regnálás alatt az ország drasztikusan lépett fel a hazai és külföldi oligarchák és multinacionális vállalatok, illetve általánosságban a neoliberalis gazdaságpolitika ellen (Aytac és Önis 2014, de la Torre 2017). Bolíviában Evo Morales még tovább is ment a neoliberalizmus kárhozátásában, az USA-t vádolta a bolíviai gazdasági nehézségekért. Jelentős jövedelemújraelosztásba fogott és a politikai hatalomba is igyekezett bevonni azokat a korábban kirekesztetteket, akik szavazóbázisát adták (Madrid 2018).

A komparatív politikatudományi kutatások egyik legjelentősebb hozadéka annak megállapítása volt, hogy a populizmus rendkívül rugalmas, adaptív jelenség, amely úgy alakítja politikai profilját és programját, hogy az a társadalom minél nagyobb hányadának rokonszenvével találkozzon (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018). A populisták merőben eltérő pozíciókat vehetnek fel olyan témák megítélésében mint adózás, jóléti kifizetések, vagy akár a globalizáció. Maga a populizmus kínálata is elsősorban attól függ, hogy a politikai szinten hol mutatkozik deficit, mire mutatkozik társadalmi igény (Guiso et al. 2017). Ezen igényekre reflektál a populizmus és hatalomba kerülve tudatosan alakítja is azokat, erősítve a társadalomban már meglévő törésvonalakat, vagy újakat képezve (Benczes és Szabó 2023). A cél a szavazatmaximálás, a többségi akaratnak való megfelelés. Így a gazdaságpolitika maga csak eszköz, nem pedig cél a populista pártok és kormányok kezében. A populista gazdaságpolitika, attól függően, hogy inkluzív vagy exkluzív-e, hogy éppen milyen más ideológiával együtt jelenik meg, sokféle lehet az elosztás, az adózás vagy éppen a gazdasági külkapcsolatok vonatkozásában. A gazdaságpolitikai döntéseknek ugyanis ez esetben „nem koherensnek, hanem népszerűnek kell lenniük” (Böttcher és Wruuck 2017: 3).

6. Amikor az intézmények *másként* számítanak...

A politikatudomány ideológia-vezérelt populizmus-felfogása nem egyszerűen a jó és a rossz kibékíthetetlen harcára szűkíti le a jelenséget. Ennél jóval többet kínál a definíció, amikor azt fogalmazza meg, hogy a politika mindenkor egybeesik a „tisztá” emberek érdekeinek (praktikusan: a többség érdekeinek) képviselésével, védelmével. A populizmus e felfogás szerint tehát nem egyszerűen elit-ellenes, sokkal inkább anti-pluralista (lásd még Müller 2016). A populista azok képviselésére jelentkezik, és azok nevében kér magának helyet a politikai szintén, akiken a korábbi hatalmi elit átnézett vagy akiket észre sem vett. A populista mozgalom vagy párt így lehet egyszerre mind a tradicionális baloldali, mind pedig a tradicionális jobboldali politikai pártok kihívója.

A képviseleti demokrácia intézményeinek és eljárásainak rendkívüli komplexitása és korlátozó mivolta erőteljes frusztrációt vált ki a populizmus híveiből (Taggart 2004: 273). Kormányra kerülve a populista erők a minimalista vagy procedurális demokrácia kiépítésébe fognak, amelyben az emberek akarata a kormányzat politikájában testet öltve közvetlenül is artikulálódhat. Így válik a fékek és ellensúlyok kényes rendszere a korábbi főáramú politikai pártok hatalomban maradását biztosító *status quo* kiszolgálásának eszközévé a populista világképben. A népszuverenitás elvére hivatkozva követelik a részérdekeket (kisebbségeket) kiszolgáló és ekképpen a „tisztá” emberek közvetlen érdekérvényesítését kompromittáló fékek és ellensúlyok visszafejlesztését, illetve a közakaratot kifejező végrehajtó hatalom alá rendelését (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018).

Ambivalens a populizmus viszonya a demokráciával, pontosabban annak liberális változatával. A népszuverenitás és a többségi uralom nevében támadják a liberális demokráciát, különösen a kisebbségi jogok védelmét és a hatalmi ágak szétválasztását. A populizmusnak, mint ideológiának tehát nem a többségi elvet hangsúlyozó demokrácia-értelmezéssel van vitája, és még csak nem is feltétlenül annak képviseleti formájával, hanem annak liberális változatával, ahol a liberális jelző legfőképpen a jogrendre, illetve a különféle egyéni és kisebbségi jogokra utal (lásd Taggart 2004, valamint Müller 2016, Mudde 2004). A populizmus ilyenképpen a demokrácia részeként értelmezhető, ugyanakkor vállaltan illiberális (Mény és Surel 2002). Plasztikusabban: a populizmus „egy illiberális demokratikus válasz a nem-demokratikus liberalizmusra” (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018: 1670). E perspektívában nyer értelmet

Canovan (2005) provokatív felvetése is, miszerint rossz híre ellenére a populizmus, mely a népszuverenitás elvére hivatkozik, valójában a demokrácia radikális védelmezőjeként is értelmezhető (volna), amennyiben a demokráciát annak eredeti és lényegi elveihez próbálja közelíteni.

Így válik a populizmus kihívójává annak az intézményrendszernek, amely korábban garantálta a főáramú erők hatalomban maradását, biztosítva ezzel a tradicionális pártok váltógazdaságát. A populizmus anti-pluralizmusa egyben intézményellenességet is takar. A képviseleti demokrácia intézményeivel szembeni bizalmatlanság elsősorban a szervezett bürokrácia, a különféle eljárási szabályok és előírások, illetve általában is a független szervezetek elleni fellépésben nyilvánul meg, mivel ezek gátat szabnak a közakarat érvényesítésének, direkte korlátozzák a végrehajtó hatalom birtokosát abban, hogy közvetlenül is képviselje az embereket. Minden, ami korlátozza a „tisztá” emberek (értsd: a populista szavazóbázis) akaratának érvényre jutását és egyben a korábbi rendszer haszonélvezőinek érdekeit szolgálja, morálisan vállalhatatlan akadálya a többség definiálta közjó szolgálatának. Következésképpen kívánatos, hogy ezen autonóm intézmények kontrollja mielőbb visszakerüljön a „tisztá” emberek, illetve közvetlenül a végrehajtó hatalmat gyakorlók kezébe. A populista politika így elsősorban az irányítás és az ellenőrzés visszaszerzésének igénye és eszköze.¹³

A gazdaság területére vonatkoztatva mindez azzal jár, hogy a gazdaságpolitika megfogalmazását és kivitelezését a hatalomra kerülő populista kormányok az ott érvényben lévő *korlátok* meghaladásaként értelmezik. Ahogyan a politikában sem, úgy a gazdaságpolitika alakításában sem tisztelik (mert nem tisztelhetik) a populisták a gazdasági döntéseket nagyban befolyásoló és alakító, normális esetben a gazdasági döntéshozó számára adottságként kezelendő intézményeket. A populisták legfőképpen a különféle nem-választott szervezetek legitimitását kérdőjelezzik meg, demokratikus deficitet emlegetve velük kapcsolatban, mivel azok távol vannak az emberektől, átláthatatlanok és ellenőrizhetetlenek (Eichengreen 2018).

¹³ A populizmust politikai stratégiaként magyarázó elmélet hangsúlyozza, hogy a választott vezető legitimitását közvetlenül a tömegektől nyeri és közvetlenül személyesíti meg a nép akaratát, mindenféle transzmissziós mechanizmus (ideértve pártokat, a szervezett civil szférát stb.) közbeiktatása nélkül. A vezetés perszonalizációja tehát akképpen nyer tartalmat, hogy az emberek érdekében eljáró vezető közvetlen módon, a politikai intézményrendszeren, mint korláton átlépve képviseli támogatóit. A gyakorlatban a népszuverenitás azonnali, szinte automatikus transzferje valósul meg (Weyland 2017). A tömegek támogatása ily módon nemcsak kormányzati (vezetői) legitimitást biztosít a populista vezetőnek, hanem autonómiát is, amivel kiszorít(hat)ja, félre állít(hat)ja a vetélytársakat, ideértve a különféle szervezeteket, mozgalmakat és intézményeket. A perszonalizáció ezért végső soron a (liberális) demokratikus intézmények marginalizációját, a végrehajtó hatalom korlátainak lebontását (is) jelenti.

Különösen kritikusak azokkal a szervezetekkel, ügynökségekkel, képviseletekkel, hatóságokkal stb. szemben, amelyek korlátozzák direkt hozzáférésüket az erőforrások bizonyos köréhez (Rodrik 2018a). Vagyis amíg Dornbusch és Edwards (1990) a makrogazdasági korlátok figyelmen kívül hagyását hangsúlyozta, addig a kortárs populizmus a (gazdasági) döntéshozatal intézményi korlátaikat tekinti negligálhatónak. A populizmus anti-pluralizmusa így válhat a gazdaságot is teljes körűen átfogó és cselekvésre készítő politikai programmá.

A jegybanki függetlenség, a különféle szabályozó és ellenőrző hatóságok vagy testületek nagyfokú autonómiája és kezdeményezőképesége a gazdasági-társadalmi fejlődés folyamatának szerves egységeiként alakultak ki. Azt a több évtizedes tapasztalatot juttatják kifejezésre, hogy a demokratikusan megválasztott politikusok időhorizontja nem kellően hosszú, döntéseikben gyakorta rövid távú érdekeket követnek. Hatalomban a racionális politikusok hajlamosak idő-inkonzisztens döntéseket hozni, amivel saját újraválasztási esélyeiket növelhetik. A klasszikus makrogazdasági populizmus egyik legkézzelfoghatóbb tanulsága éppen ennek a jelenségnek az általánossá válása és pusztító hatása volt. Az idő-inkonzisztencia szerte a fejlett és fejlődő világban arra sarkallta a demokratikus jogelvek mellett elkötelezett társadalmakat, hogy olyan szabály- és intézményrendszert fejlesszenek, amely korlátok közé szorítja az opportunisták politikusi magatartását. DAVIS, Golosov és Shourideh (2016) elméletet is illesztett a populista ciklusok jelenségére, azzal érvelve, hogy e ciklusok azokra a kormányokra jellemzők, amelyek nem képesek hitelesen elköteleződni a makrogazdasági fenntarthatóság mellett. A populista ciklusok jelenlétét a fejlődő államok sajátosságaként írták le, amelyekre viszonylag gyenge intézmények jellemzők. Acemoglu, Egorov és Sonin (2013) hasonlóképpen, a szélsőséges jövedelemeloszlási viszonyok mellett az intézményi környezet gyengeségét okolta a magas és korrupció újraelosztásért. Rode és Revuelta (2015) ugyanakkor éppen arra tett utalást, hogy a gyenge intézményi infrastruktúra sok esetben a populista kormányok akaratlagos törekvéseinek eredője.

A (független) szervezetekkel szemben mutatott ellenséges hozzáállás egyben e szervezetek személyzeti állományával, a technokratákkal szembeni bizalmatlanságban is kifejeződik. Mind a baloldali, mind a jobboldali populizmus célkeresztjében megtalálhatók mindazok a technokrata aktorok, akik a hazai vagy akár regionális és nemzetközi szervezetekben képviselik megbízóik érdekeit. A populizmus definíciószerűen ellenséges a gazdasági technokráciával szemben, ami maga is az elit szerves része. Ha a technokraták, illetve az általuk képviselt intézmények nem a populista preferenciáinak megfelelően működnek, akkor – a többségi

érdekre történő hivatkozással – kiszorítják ezen szereplőket. A független, autonóm szervezetekben ülőket lecserélik saját káderjeikre, vagy átalakítják magát a szervezetet úgy, hogy eljelentéktelenítsék azokat (például felszámolva anyagi függetlenségüket). De az sem elképzelhetetlen, hogy felszámolják, megszüntetik az érintett szervezetet.

A gazdaságpolitika-formálásban nemcsak a belső (hazai) korlátokat utasítják el a populisták, hanem a különféle külső korlátokat is. Ilyennek tekinthetők egyebek mellett a globális kereskedelmi rendszerek és szabályok, illetve a regionális együttműködési formák és intézményeik (Rodrik 2018a). A populisták kritikusan lépnek fel a nemzetközi szervezetekkel és szerződésekkel szemben (azokat a *status quo* pilléreinek tartván). A jobboldali (exkluzív) populizmus a multilaterális intézményeket és egyezményeket, valamint a szupranacionális struktúrákat támadja. Az inkluzív populizmust megvalósító kormányok pedig jellemzően a nemzetközi pénzügyi szervezeteket (különösen IMF) és a globális pénzügyi struktúrákat kritizálják. E sorba illeszthető az euroszkepticizmus jelensége is, amely az esetek leg többjében együtt jár a populizmus valamely formájával, legyen szó a baloldali Szirizáról vagy a jobboldali Fideszről és PiS-ről. Ugyanakkor a horvát Most, vagy a szlovén SDS kifejezetten Európa-párti populista erők.

A közgazdaságtudomány a kortárs populizmus támogatottságát leginkább a gazdasági globalizációhoz, illetve annak negatív következményeihez köti. E megközelítések közös jegye, hogy a globalizációt úgy írják le, mint ami állandósítja a bizonytalanságot, egyéni szinten elidegenedést és elutasítást váltva ki. E veszélyhelyzetek azokra a régiókra a legjellemzőbbek, amelyekben korábban a tradicionális iparok telepedtek meg, így leginkább a képzetlen és alacsonyán képzett munkaerőt sújtják (Broz, Frieden és Weymouth 2021). Trump hatalomba kerülését nagyban előmozdította a megnövekedett (elsősorban kínai) import jelentette fenyegetettség, ami kifejezetten azokon a területeken volt erős, ahol a munkavállalók iskolázottsági szintje viszonylag alacsony volt (Autor, Dorn, Hanson és Majlesi 2020, illetve Jensen, Quinn és Weymouth 2016).¹⁴ A kínai import-sokk Nyugat-Európában a nacionalista és izolacionista, többnyire szélsőjobboldali pártok megerősödésének kedvezett (Colantone és Stanig 2017). Németországban azokban a régiókban vált számottevővé a szélsőjobboldali populizmus, amelyek erőteljesebben ki vannak téve az importversenynek (Dippel et al. 2016).

¹⁴ A kínai import-sokk az USA feldolgozóipari foglalkoztatottság-csökkenésének mintegy negyedéért volt felelős (Autor, Dorn és Hanson 2013).

Donald Trump első intézkedései között szerepelt a párizsi klímaegyezményből való kilépés (ami technikailag csak évekkel a 2017-es bejelentés után következhetett be). De hasonlóan elutasító volt a szabadkereskedelmi megállapodásokkal szemben is. Kilépett a Transzatlanti és a Csendes-óceáni szabadkereskedelmi megállapodásokból (2017 januári bejelentéssel) (Csáki 2018), majd egy évvel később már a transzatlanti kereskedelmi és beruházási partnerség felmondását kezdeményezte – magára haragítva előbb ázsiai szövetségeseit, majd az EU-t is. Előbbi (TPP) a világ teljes GDP-jének harmadát, míg utóbbi (TTIP) felét állítja elő. Az USA továbbá kereskedelmi háborút indított Kína ellen. A behozatalt megdrágító importvámok pedig hátrányosan érintették az amerikai fogyasztókat az emelkedő árak és a szűkülő választék okán (Amiti, Redding Weinstein 2019). A kínai viszontválasz sem maradt el: az érintett szektorokban Kína megháromszorozta a vámokat, nem meglepő módon éppen azokat a termelőket sújtva az USA-ban, amelyeknek a republikánus megyékben volt telephelyük (Fajgelbaum és Khandelwal 2019).

Történelmileg a gazdasági nyitottság a jóléti rendszerek erősödését hozta a fejlett államokban (Cameron 1978), ami egyben a baloldali pártok szavazóbázisának kiterjesztését is maga után vont. A globalizáció vesztesei azonban mostanra nem a baloldal felé, hanem a populista jobboldal felé orientálódnak, amelyek képesnek mutatkoztak hasznot húzni a globalizáció-ellenes érzületből (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018). Ezek a jobboldali populisták azonban nem jövedelmi kompenzációt ígérnek, mint tették azt évtizedekkel korábban a szocialista és szociáldemokrata pártok, hanem a munkahely megtartásának lehetőségét (biztonságát) ígérik azáltal, hogy korlátozzák a kínai behozatalt (Ferrara 2022). Európában pedig, ahol az EU tagállamai nem nyúlhatnak hasonló kereskedelemkorlátozó intézkedésekhez, a populista erők magát az uniót támadják, felerősítve az euroszkepticizmust (Dustmann et al. 2017).¹⁵

Amíg a baloldali kormányok korábban a jóléti rendszerek erősítésével és különféle bérkompenzációs mechanizmusokkal válaszoltak az erősödő globalizációra és így a mind

¹⁵ Az importverseny gazdasági bizonytalanságot fokozó hatásáról számos meggyőző tanulmány született az USA-ra (Autor et al. 2020) és Európára is (Colantone és Stanig 2018). A nyugati fejlett országok munkavállalóinak munkahelyeit azonban nem közvetlenül a nemzetközi kereskedelem, mint inkább az automatizáció és a robotizáció fenyegeti (Stephenson 2021). E folyamatok minden korábbinál nagyobb mértékben formálták át a fejlett országok hazai struktúráit, gyakorta feladva a versenyképességüket veszített tradicionális feldolgozóiparokat és megágyazva a de-indusztralizációnak. (A technológiai váltás munkaszervezési következményeit, ideértve a lehetőségeit és veszélyeit is, elemzi magyarországi tapasztalatok alapján Szalavetz 2023.) Meglepő módon azonban a populista kormányok a technológiai változások ellen koránt sem olyan erővel lépnek fel, mint teszik azt a nemzetközi kereskedelemmel szemben, mivel ez esetben jóval nehezebb a „mi” és „ők” megosztást alkalmazni, hiszen a technológiai változások éllovasai maguk a legfejlettebb államok.

intenzívebbé váló kereskedelmi versenyre, addig a populista jobboldali erők magát a globalizációt teszik felelőssé választóik rosszabbodó élethelyzetéért. Rodrik (2018b) külön is kiemeli azt a fejlett államokban jellemző frusztrációt, miszerint a nemzetközi csere azokat az országokat hozza jobb helyzetbe, amelyek megszegik azokat a szigorú normákat és elveket, amelyeket a fejlett országok munkavállalói (és munkaadói) magukra nézve kötelezőnek tekintenek. E normák, előírások kijátszása, internalizálásuk hiánya pedig értelemszerűen versenyelőnyhöz juttatja a fejlődő világ bizonyos államait. „Ami tehát ellenkezést vált ki, az nem önmagában az egyenlőtlenség, hanem a vélelmezett inkorrekttség” (Rodrik 2018b).

Az intézménylépítés vagy átalakítás így időnként olyan kreatív rombolásként is értelmezhető, amely jó és rossz gazdasági kimenetekre is vezethet (Rovira Kaltwasser 2019). A populisták esetenként jogos gazdasági természetű problémákat vetnek fel, amelyek választ igényelnek. Jellemző, hogy a *status quo* pártok és politikusok az adott intézményrendszeren belül képzelik el a megoldásokat. A gazdasági programjaik szintjén mind inkább konvergáló tradicionális bal- és jobboldali pártok népszerűségvesztése részben azzal indokolható, hogy nemhogy válaszokat nem adtak e kérdésekre, hanem még a kérdéseket sem fogalmazták meg, vagy egyszerűen ezen külső korlátokra, kényszerekre hivatkoztak, teret nyitva a populista politizálás előtt (Guiso et al. 2017, Mudde és Rovira Kaltwasser 2017). Ilyeténképpen előfordulhat, hogy adott közösség valóban jólétnövekedést realizál, amennyiben felmond olyan nemzetközi szerződést vagy kilép olyan nemzetközi szervezetből, amely úgy szolgálja egy szűk kör érdekeit, hogy azzal a társadalom nagyobb részét hátrányos helyzetbe hozza (Rodrik 2018a).

A populizmus tehát elsősorban a cselekvőképesség ígérete. Ott jelenik meg, ahol a mainstream pártok nem képesek megfelelő válaszokat kínálni, ahol hiány mutatkozik megoldásokból. A populista kész vállalni a kihívást, kész cselekedni, amennyiben azt ígéri, hogy nem hagyja magára az általa képviselni szándékozott embereket a demokratikus kontroll alól kivett intézményekkel szemben.

7. Piaci verseny és jóléti közgazdaságtan populista kormányok alatt

A piac, illetve a piaci verseny a pluralizmus alapvető fontosságú megjelenítői. A piac ideális esetben mindenki számára lehetőséget biztosít arra, hogy versenybe szálljon; azokat díjazza, akik a legjobban teljesítenek. A piaci allokációs mechanizmus csak abban az esetben működhet hatékonyan, ha figyelmen kívül marad, hogy ki sorolódik a „tisztá” emberek, ki pedig az elit (vagy a „mások”) csoportjába.¹⁶ Mudde (2004) definíciójával operálva érvelhetünk amellett, hogy a populistáknak eredendően ambivalens a viszonya a piaci allokációs mechanizmussal szemben, mivel a piac elvben úgy mond ítéletet az egyes teljesítményekről, hogy közben figyelmen kívül hagyja a populista számára elsődleges morális szempontokat („jók” versus „rosszak”). Egy jól működő versenypiacon ugyanis nem valósítható meg az a fajta antagonisztikus szembeállítás, ami a populizmus leglényege.

A Pareto-hatékonyság koncepciója kizárólag az erőforrás-allokáció hatékonyságára utal, azaz arra, hogy a gazdaságban megvalósult-e az összes lehetséges kölcsönösen előnyös tranzakció, de semmit nem mond a nyereségek elosztásáról, vagyis arról, hogy a végső kimenet elfogadható-e a társadalom tagjai számára. A kormányok éppen ezen az alapon avatkoznak be a gazdaság működésébe mindenütt a világon: úgy igyekeznek szabályozni azt, hogy preferenciáiknak megfelelően módosuljon a végső kimenet (ami jó esetben találkozik a társadalom elvárásaival is). A jóléti közgazdaságtan második tétele azt mondja ki, hogy egy versenyző piacgazdaságban bármely Pareto-hatékony kimenet elérhető az induló erőforráskészlet megfelelő elosztásával. Vagyis csak azért, mert valamely induló elosztás nem nyeri el a kormány tetszését, nem szükséges magát a piaci versenyt felszámolni. A második tétel azonban csak akkor nyer értelmet, ha a beavatkozás (a szabályozás) után a kormány engedi a piac szereplőit, hogy maguk hozzák meg (legjobbnek ítélt) döntéseiket fogyasztásuk szintjéről és a termelés nagyságáról.

A politika területén a különféle *de jure* politikai korlátok és a pártverseny együttesen az, amelyek konstituáló elemei egy liberális demokráciának, megakadályozva, hogy bárki is korlátlan hozzáférést szerezzen a hatalomhoz és az erőforrásokhoz. A gazdaságban

¹⁶ Hatékony erőforrás-allokáción értve azt a kimenetet, amelyben nem javítható tovább egyetlen aktor jóléte sem anélkül, hogy valaki másé ne sérülne. A jóléti közgazdaságtan első tétele kimondja, hogy a versenypiaci egyensúly egyben Pareto-hatékony elosztást is jelent (Stiglitz 2000).

hasonlóképpen a piaci verseny csak akkor képes elvégezni feladatát, ha működését szabályok és intézmények védik. Ha azonban a kompetitív piaci mechanizmus nem a populista által várt kimenetet eredményezi (lásd: többségi érdek szolgálata), akkor nemcsak a kimenetet támadja a populista, hanem magát az allokációs mechanizmust, ami lehetővé tette a morálisan vállalhatatlannak vélt kimenet létrejöttét. Egy populista számára ezért maga a piaci verseny is problémás – már ha nem közvetlenül a hatalomban lévő populistát szolgálja – és morális kötelességének érzi, hogy beavatkozzon annak működésébe, elősegítve a többségi akarat érvényre jutását.

A populizmus definíciója evidensen szembe megy a Pareto-hatékonyság koncepciójával. A populizmus – mint korábban utaltunk rá – nem egyszerűen két homogén csoport közötti antagonisztikus kapcsolatot tételez fel, hanem annak ígéretét fogalmazza meg, hogy a politika a „tisztá” emberek (praktikusan a többség) akaratának kiszolgálását jelenti *bármilyen áron* (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018: 1669 – dőlt B. I.).¹⁷

A politikatudomány képviselői adósak maradtak a „bármilyen áron” tartalmának definiálásával. A populizmus főáramú definíciójával leginkább az a költségértelmezés társítható, amely az allokációs hatékonyságvesztésre utal. A „bármilyen áron” kifejezés így olyan Pareto inferior szituációra utal(hat), ahol az erőforrások elosztásának szándékolt megváltoztatása a gazdaság szabályainak, eljárásainak és intézményeinek módosításán keresztül történik kettős céllal:

- (1) a hatalomban maradást biztosító többség érdekeinek megfelelően történik (azaz a „tisztá” emberek hasznossága javul, de legalábbis nem sérül), valamint
- (2) explicit módon is sérti a kisebbség (az elit, a mások) érdekeit (de legalábbis nem javítja azt).

A populista politikus tehát úgy juttat jobb helyzetbe, vagy tartja szinten egy számára fontos, kitüntetett csoport hasznosságát vagy jólétét, hogy közben egy másik csoport jóléte egyértelműen rosszabbodik. Következésképpen a populizmus a gazdasági ösztönzőrendszerek olyan szándékolt újradefiniálását jelenti, ahol a Pareto-hatékonyság elve tudatosan sérül.

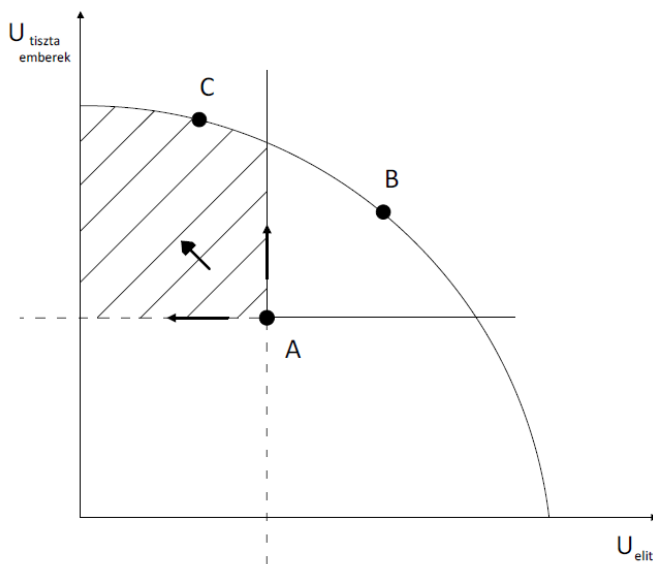
Előbbieket az 1. ábra sematikusán is szemlélteti. A gazdaság induló „A” állapota Pareto-inferior helyzetet rögzít. Az A ponttól észak-keleti tartományban található azok a pontok, amelyek mindkét fél (csoport) számára előnyös elmozdulást jelentenek, vagyis Pareto-javulást

¹⁷ Eredetiben: „*at any cost*” (Mudde és Rovira Kaltwasser 2018: 1669), illetve „*by all means*” (Rovira Kaltwasser 2019: 3); a két kifejezést szinonimaként használva.

eredményeznek. Jóságos tervező esetén e szegmens valamely pontja felé mozdulna el a gazdaság. Egy ilyen lehetséges szituációt rögzít a haszonlehetőséggörbén elhelyezkedő „B” pont, ahol tehát a felek kimerítettek minden kölcsönösen előnyös cserelehetőséget, egyik csoport hasznossága/jóléte sem javítható tovább anélkül, hogy a másiké ne sérülne.

A populizmus ideológiaként való értelmezéséből következő szituációk leírására ugyanakkor az „A” ponttól észak-nyugati irányban található elmozdulások szolgálnak (az 1. ábra ferdén satírozott tartománya). A „C” pont, amely szintén a haszonlehetőséggörbén helyezkedik el, azt a korábban definiált helyzetet rögzíti, amikor a populista politikus úgy hozza jobb helyzetbe az általa preferált csoportot („tiszta” emberek), hogy közben szándékosan rosszabb helyzetet idéz elő a másik csoport számára (elit).

1. ábra: A hasznosság (jólét) változása populista kormányzás esetén

Forrás: saját szerkesztés

Szemben a klasszikus gazdasági populizmus koncepciójával, ahol a hangsúly a makrogazdasági teljesítmény korlátok nélküli fokozásának lehetőségén és az elkerülhetetlen gazdasági visszaesésen volt, ebben a(z új vagy újszerű) megközelítésben a populizmus a piaci szereplők közötti tranzakciók szabályainak újradefiniálásán keresztül hat a gazdaságra. Gazdasági jogokat és lehetőségeket (ideértve a piachoz való hozzáférést, a szerződéses kiváltságokat, tulajdonjogokat stb.) reallokál a populista politikus úgy, hogy bizonyos jól meghatározott csoportokat („mi”) előnyösebb helyzetbe hoz a társadalom bizonyos köreinek („ők”) kárára.

Amíg a makrogazdasági populizmus esetében már rövid távon is megmutatkoztak e rezsim költségei (csökkenő reálbérek, infláció, eladósodás, tőkemenekülés, fizetési mérleg válság stb.), addig a kortárs populizmus esetében nem szükségszerűen detektálhatók direkt módon e költségek. Sőt, az érintett gazdaságok makrogazdasági teljesítménye akár pozitív is lehet (lásd Lengyelország és Magyarország növekedési számait a koronavírus-járvány előtti években: előbbiben 4,9% 2017-ben, 5,3% 2018-ban, 4,1% 2019-ben; utóbbiban 4,3%, 5,1%, 4,9% azonos években). A költségek ez esetben rejtve maradnak, indirekt módon, az intézményrendszer degradációjában, a piaci allokációs mechanizmus torzulásaiban, a korrupció erősödésében stb. jelentkeznek. A költségek felderítése azt a hipotetikus, de nem feltétlenül számszerűsíthetetlen kérdésfelvetést igényli, hogy mi lett volna, ha az adott kormány nem módosítja a játékszabályokat? Mi lett volna, ha a populista politikus nem lép fel a kimenetek aktív alakítójaként a szabályok megváltoztatásával, függőségi viszonyba taszítva a „tiszta” embereket, ellenséggé transzformálva és kiszorítva az elitet.

A piaci működés feltételeinek újra-szabályozási igénye a populista kormányzás immanens velejárója. Ha azonban a gazdaságszervezés játékszabályait az államhatalom birtokosa aszerint változtathatja meg, hogy mit kíván az (egyébként flexibilis) „tiszta” emberek csoportja, akkor a gazdasági aktorok magával az állammal, mint szabályozó hatósággal bocsátkoznak alkukba azzal a céllal, hogy az számukra kedvezően alakítsa a piaci csere feltételeit. Ebben a helyzetben a szabályok többé már nem kívülről adottak a szereplők számára, erőforrásaik egy jelentős részét ugyanis azok megváltoztatására fordítják.¹⁸

A legyengített intézmények (ideértve a tulajdonjogok biztonsága garantálásának relativizálódását) megváltoztatják a gazdasági szereplők percepcióit, akik a jövőben magasabb tranzakciós költségekkel számolnak és magasabb kockázatokat rendelnek a fizikai mellett a humántőkébe történő befektetésekhez is. North (1991: 97) szerint a meghatározó különbség a gazdag és a szegény országok között az általuk létrehozott és működtetett intézményekben rejlik, azokban az „emberek által tervezett korlátok[ban] amelyek strukturálják a politikai, gazdasági és társadalmi interakciókat.” Pontosan ezek az ember által alkotott korlátok azok, amelyeket a populisták hatékonyan támadnak mind a politikában, mind a gazdaságban. És ezért

¹⁸ E mechanizmusokat több nagyszerű magyar szerzők által publikált tanulmány is plasztikusan ábrázolja különféle kontextusokban, lásd mások mellett Ádám (2019), Bartha, Boda és Szikra (2020), Csaba (2019), Csanádi et al. (2022), Gyórfy (2022), Kollai (2020), Kornai (2015), Magyar és Madlovics (2021), Sallai és Schneider (2019), Scheiring (2020), Szanyi (2022), Szelényi és Mihályi (2020), Vigvári (2022).

célszerű tanulmányozni nem csak a kiváltó okokat, melyek megértésében a közgazdaságtudomány képviselői már eddig is jeleskedtek, hanem a populista hatalom szándékolt és nem-szándékolt gazdasági következményeit is.

8. Konklúzió

Természetesen a populizmus ideológiai megközelítésének is lehetnek hiányosságai. Weyland (2017) például azt vetette ellene, hogy miközben a populisták retorikájukban a „tisztá” emberekre hivatkoznak, tetteikben gyakorta tévesztik szem elől az embereket. Ahogyan az is fontos kritika, hogy mint minden vékony-központi ideológia, a populizmus sem koherens, így nehezen származtathatók belőle olyan közpolitikai döntések, amelyekkel minden populista politikus egyetértene (Aslanidis 2017). A kritikák azonban e definíció előnyeire is rámutatnak, hiszen ezek is éppen azt húzzák alá, amit a populista hatalomgyakorlás esettanulmányai rendre felszínre hoznak: a jelenség rendkívül rugalmas és alkalmazkodó. A populizmus nagymértékben kontextus-függő (Hartwell 2021). Mudde (2004) konceptualizációja azért lehet hasznos a közgazdászok számára is, mert anélkül azonosítható be általa a populizmus, hogy valamely konkrét gazdaságpolitikához vagy közpolitikához kötnénk. Ehelyett a (gazdasági) döntéshozatal elveire és eljárásaira irányulhat a figyelem a jelenség vizsgálatában.

A politikatudomány egyik legfőbb kritikája a makrogazdasági populizmus koncepciójával szemben az volt, hogy utóbbi következményei által definiálódnak. A kritika – mint megmutattuk – jogos lehet, ugyanakkor a populizmus azon kortárs meghatározása, amely a jelenséget vékony-központi ideológiaként definiálja, nagyon is kívánja a populista hatalom gazdasági implikációinak értelmezését. A populizmus leírása és magyarázata nem lehet teljes a jelenség gazdasági következményeinek megértése nélkül. Azáltal, hogy a végrehajtó hatalom birtokosaként a populisták megváltoztatják a piaci működés feltételrendszerét, hogy morális alapon ítélik meg, hogy kik lehetnek az elosztási folyamatok nyertesei és vesztesei, és általánosságban is, hogy átírják a működés játékszabályait, egyszersmind értelmezhetlenné és értelmetlenné is teszik a piaci erőforrásallokációt mint a hatékonyság érvényesülésének garanciáját. A horizontális kapcsolatok helyébe a lojalitáson alapuló alá-fölérendeltségi viszonyokat helyezik, ahol a gazdasági aktorok folyamatosan az állam (és/vagy párt) kegyeit keresik, amely a lojalitásért cserébe kiszámíthatóságot és biztonságot (nemcsak anyagi értelemben) ígér. Mindez – mint megmutattuk – többnyire nem jár együtt a makrogazdasági

fenntarthatóság igényének negligálásával. Ám ez a fajta önmegtartóztatás, mely tartalmilag és lényegileg választja le a kortárs populizmust a makrogazdasági populizmusról, nem jelenti egyszersmind azt is, hogy ne volna költsége a populista hatalomgyakorlásnak. A gazdasági döntések intézményi korlátainak felülírása, és a hatékonysági elvek negligálása az, ami ezesetben költségként jelentkezik az érintett gazdaságban.

Összefoglalásképpen és építve a tanulmány főbb megállapításaira, az 1. táblázat a makrogazdasági populizmust hasonlítja össze a kortárs populizmussal. Az összevetés alapja Dornbusch és Edwards (1990) négy rendszerkarakterisztikája, amelyek ugyan eredetileg a makrogazdasági populizmus mint program (illetve paradigma) definiálásában kerültek felhasználásra, de a kortárs populizmus értelmezésében is hasznosnak bizonyulnak. A táblázat megmutatja, hogy még ha a kortárs populizmus esetében nem is lehet egyértelmű kiváltó okot (induló feltételt) beazonosítani, vagy nem lehet konkrét gazdaságpolitikai csomagot felcímkézni, és a korlátok negligálása is jelentős módon átértelmeződik, sőt a következmények számszerűsítése is problematikusabb, mindez nem jelenti azt, hogy ne lehetne olyan analitikai kerettel szolgálni, amellyel a közgazdaságtudomány is érdemben járulhat hozzá a populista kormányok cselekedeteinek megértéséhez és megítéléséhez. Jelen tanulmány éppen ezzel a szándékkal készült.

1. táblázat: Makrogazdasági populizmus *versus* kortárs populizmus

	Makrogazdasági populizmus	Kortárs populizmus
Induló feltételek	Stagnálás, recesszió, Extrém jövedelmi egyenlőtlenségek	Gazdasági bizonytalanság, félelem (összefüggésben a globalizáció negatív hatásaival)
Korlátok negligálása	Makrogazdasági fenntarthatóság és pénzügyi egyensúly figyelmen kívül hagyása	A (gazdasági) döntéshozatal intézményi korlátainak figyelmen kívül hagyása
A gazdaságpolitikai csomag	Reaktiviálás, IHI tőkeozgások korlátozása Expanzív újraelosztás, béremelés,	Jövedelem újraelosztás morális alapon A piaci működés befolyásolása, újra- szabályozása (piacralépés, tulajdonjogok stb.)

Következmények	Gazdasági válság; Gazdasági / politikai összeomlás	Rövid távú előnyök hangsúlyozása (biztonság, kiszámíthatóság); hosszú távú költségek elrejtése (intézményi degradáció)
-----------------------	--	---

Hivatkozások

- Acemoglu, Aron, Georgy Egorov és Konstantin Sonin (2013) A Political Theory of Populism. *The Quarterly Journal of Economics*, 128: 2, 771-805.
- Ádám Zoltán (2019) Explaining Orbán: A Political Transaction Cost Theory of Authoritarian Populism. *Problems of Post-Communism*, 66:6, 385-401.
- Akkerman, Agnes, Cas Mudde, és Andrej Zaslove (2014) How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters. *Comparative Political Studies* 47: 9, 1324-53.
- Amiti, Mary, Stephen J. Redding és David E. Weinstein (2019) The Impact of the 2018 Tariffs on Prices and Welfare. *Journal of Economic Perspectives*, 33: 4, 187-210.
- Andersen, Torben, Giuseppe Bertola, Edward Driffill, Clemens Fuest, Harold James, Jan-Egbert Sturm és Branko Urošević (2017) Economic Policy and the Rise of Populism – It's Not So Simple. The EEAG Report on the European Economy, CESifo, Munich, 50-66.
- Andreadis, Ioannis és Yannis Stavrakakis (2017) European Populist Parties in Government: How Well are Voters Represented? Evidence from Greece. *Swiss Political Science Review*, 23:4, 485-508.
- Arter, David (2010) The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of the True Finns'. *Government and Opposition*, 45(4), 484-504.
- Aslanidis, Paris (2017) Avoiding Bias in the Study of Populism. *Chinese Political Science Review* 2 (3): 266–287.
- Autor David, David Dorn, Gordon Hanson és Kaveh Majlesi (2020) Importing political polarization? The electoral consequences of rising trade exposure. *American Economic Review* 110(10): 3139-83.
- Autor, David, David Dorn, and Gordon H. Hanson (2013) The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States. *American Economic Review*, 103 (6): 2121-68.

- Aytac, Erdem and Ziya Önis (2014) Varieties of Populism in a Changing Global Context: The Divergent Paths of Erdoğan and Kirchnerismo. *Comparative Politics* 47 (1): 41-59.
- Ball Christopher, Andreas Freytag and Miriam (2019) Populism-What Next? A First look at Populist Walking-Stick Economies. CESifo Working Papers No. 7914.
- Bartha, Attila, Boda Zsolt és Szikra Dorottya (2020) When Populist Leaders Govern: Conceptualising Populism in Policy Making. *Politics and Governance* 8:3, 71-81.
- Benczes István és Szabó Krisztina (2023) Társadalmi törésvonalak és gazdasági (ir)racionalitások. A közgazdaságtan szerepe és helye a populizmus kutatásában. *Közgazdasági Szemle*, 70 (1), 23-54.
- Bittencourt, Manoel (2012) Democracy, Populism and Hyperinflation. *Economics of Governance* 13(4): 311-332.
- Böttcher, Barbara and Patricia Wruuck (2017) Who is afraid of populists? EU Monitor, Deutsche Bank Research, 23 March 2017.
- Bresser-Pereira, Luiz Carlos (1993) Economic Reforms and Economic Growth: Efficiency and Politics in Latin America. In: L. C. Bresser Pereira, J. M. Marawall és A. Przeworski (eds.) *Economic Reforms in New Democracies*. Cambridge University Press, 15-76.
- Bresser-Pereira, Luiz Carlos és Fernando Dall' Aqua (1991) Economic populism versus Keynes: reinterpreting budget deficit in Latin America. *Journal of Post-Keynesian Economics*, 14:1 29-38.
- Brzezinski, Michal és Mateusz Najsztab (2017) The Impact of Family 500+ Programme on Household Incomes, Poverty and Inequality. *Polityka Społeczna* 44 (13): 16-25.
- Csanádi, Mária, Gerő Márton, Hajdu Miklós, Laki Mihály, Kovács Imre, Tóth István János (2021) *Dynamics of an authoritarian system: Hungary 2010-2021*. CEU Press, Budapest.
- Broz, Lawrence, Jeffrey Frieden és Stephen Weymouth (2021) Populism in Place: The Economic Geography of the Globalization Backlash. *International Organization*, 75(2), 464-494.
- Cameron, David (1978) The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis. *The American Political Science Review*, 72(4), 1243-1261.
- Canovan, Margaret (2005) *The people*. Polity, Cambridge.
- Caplan, Bryan (2001) Rational ignorance versus rational irrationality. *Kyklos* 54, no., 3-26.
- Cardoso, Fernando Henrique és Enzo Faletto (1979) *Dependency and development in Latin America*. UCPress.
- Colantone, Italo és Piero Stanig (2018) The Trade Origins of Economic Nationalism: Import Competition and Voting Behavior in Western Europe. *American Journal of Political Science* 62(4): 936-953.

- Collier, Ruth és David Collier (1991) *Shaping the political arena*. Princeton University Press.
- Conniff, Michael (2012) Introduction. In: Conniff, Michael (ed.) *Populism in Latin America*. 2nd edition, Tuscaloosa: The University of Alabama Press, 1-22.
- Csáki György (2018) Szabadkereskedelem az USA nélkül? *Külgazdaság* 62: 3-4, 67-91.
- Deák Ágnes és Ricz Judit (2022): A többdimenziós szegénység mérése – latin-amerikai tapasztalatok *Közgazdasági Szemle* 69: 3 pp. 389-412.
- De la Torre, Carlos (2017) Populism in Latin America. In: Rovira Kaltwasser, Cristóbal, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo és Pierre Ostiguy (eds.) *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press, Oxford, 251-274.
- Dippel Christian, Robert Gold, Stephan Hebllich és Rodrigo Pinto (2022) The Effect of Trade on Workers and Voters. *The Economic Journal* 132(641): 199-217.
- Dornbusch, Rudiger és Sebastian Edwards (1991a) The macroeconomics of populism. In Dornbusch, Rudiger and Sebastian Edwards (eds.) *The macroeconomics of populism in Latin America*. University of Chicago Press, 7-13.
- Dornbusch, Rudiger és Sebastian Edwards szerk. (1991b) *The macroeconomics of populism in Latin America*. University of Chicago Press.
- Dornbusch, Rudiger és Sebastian Edwards (1990) Macroeconomic populism. *Journal of Development Economics* 32:2, 247-277.
- Dovis, Alessandro, Mikhail Golosov és Ali Shourideh (2016) Political economy of sovereign debt: A theory of cycles of populism and austerity. NBER Working Paper No. 21948, January 2016.
- Drake, Paul (1982) Conclusion: Requiem for Populism? Megjelent: Conniff, Michael (szerk.) *Latin American Populism in Comparative Perspective*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Dustmann, Christian, Barry Eichengreen, S. Otten, André Sapir, Guido Tabellini és Gylfi Zoega (2017) *Europe's Trust Deficit: Causes and Remedies*. London: CEPR Press.
- Edwards, Sebastian (2019) *On Latin American Populism, and Its Echoes Around the World*. NBER Working Paper 26333, October, Cambridge, MA.
- Edwards, Sebastian (2010) *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eichengreen, Barry (2018) *The populist temptation: Economic grievance and political reaction in the modern era*. Oxford University Press.
- Enyedi Zsolt (2016) Paternalist Populism and Illiberal Elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies* 21(1): 9-25.

- Fajgelbaum, Pablo és Amit Khandelwal (2019) The Economic Impacts of the US-China Trade War. NBER Working Paper No. 29315.
- Ferrara, Federico Maria (2022) Why does import competition favor republicans? Localized trade shocks and cultural backlash in the US, *Review of International Political Economy*, DOI: 10.1080/09692290.2021.1980898
- Freeden, Michael (1998) Is nationalism a distinct ideology? *Political Studies*, 46:4, 748-765.
- Funke, Manuel, Moritz Schularick és Christoph Trebesch (2020) *Populist Leaders and the Economy*. Kiel Working Paper No 2169, Kiel: Kiel Institute for the World Economy, October.
- Guiso, Luigi, Helios Herrera, Massimo Morelli és Tommaso Sonno (2017) Populism: Demand and supply. CEPR Discussion Paper no. 11871.
- Greskovits, Béla (1998) *The political economy of protest and patience*. CEU Press, Budapest.
- Guerra, Tristan, Chloé Alexandre és Frederic Gonthier (2019) Populist Attitudes among the French Yellow Vests, *Populism*, 3(1), 1-12.
- Guriev, Sergei és Elias Papaioannou (2020) *The Political Economy of Populism*. CEPR Discussion Paper No. 14433, London: CEPR.
- Györffy, Dóra (2022): Populism and authoritarianism in the EU: What is the role of the euro? *European Politics and Society*, DOI: 10.1080/23745118.2022.2148916.
- Hartwell, Christopher A. (2021) Populism and Financial Markets. *Finance Research Letters*, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102479>.
- Hawkins, Kirk (2003) Populism in Venezuela: The Rise of Chavismo. *Third World Quarterly*, 24, 1137-1160.
- Inglehart, Ronald és Pippa Norris (2019) *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism* Cambridge: Cambridge University Press.
- Ionescu, Ghita és Ernst Gellner szerk. (1969) *Populism: Its meaning and national characteristics*. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Ivaldi, Gilles és Oscar Mazzoleni (2019) Economic Populism and Producerism: European Right-Wing Populist Parties in a Transatlantic Perspective. *Populism* 2(1): 1-28.
- Jennings, Colin (2011) The good, the bad and the populist: A model of political agency with emotional voters. *European Journal of Political Economy*, 27: 4, 611-624.
- Jensen, J. Bradford, Quinn, Dennis és Stephen Weymouth (2017) Winners and Losers in International Trade: The Effects on US Presidential Voting. *International Organization*, 71(03), 423-457.
- Kádár Béla (1977) *Latin-Amerika gazdasági dilemmái*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kahn, Robert és Steven Tananbaum (2015) Addressing Economic Populism in Europe. *Global Economics Monthly*. December 2015.

- Kaufman, Robert R. és Barbara Stallings (1991) The political economy of Latin American populism. Megjelent: Dornbusch, Rudiger és Sebastian Edwards (szerk.) *The macroeconomics of populism in Latin America*, University of Chicago Press, 15-43.
- Kollai, István (2020) The traditionalism-modernism value conflict in Hungary and Slovakia – a comparative analysis from a longue durée perspective. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 28:1, 29-44.
- Kollár Zoltán (1996) *Dél Keresztje alatt – Latin-Amerika latinamerikanizálódása*, Z-füzetek, Budapest.
- Kornai, János (2015) Hungary's U-Turn: Retreating from Democracy.” *Journal of Democracy* 26 (3): 34-48.
- Loayza, Norman, Pablo Fajnzylber és César Calderón (2004) Economic Growth in Latin America and The Caribbean: Stylized Facts, Explanations, and Forecasts. Working Papers Central Bank of Chile 265, Central Bank of Chile.
- Madrid, Raul (2018) The Emergence of Ethno-populism in Latin America. In Carlos de la Torre (szerk.) *Routledge Handbook of Global Populism*. Milton Park: Routledge, 163-174.
- Magyar Bálint és Madlovics Bálint (2021) A posztkommunista rendszerek anatómiája. Noran Libro, Budapest.
- Mény, Yves és Yves Surel (2002) The Constitutive Ambiguity of Populism. In: Mény, Yves és Yves Surel (szerk.) *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan, 1-21.
- Mudde, Cas (2017) Populism: An ideational approach. Megjelent: Rovira Kaltwasser, Cristóbal, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo and Pierre Ostiguy (szerk.) *The Oxford handbook of populism*. Oxford University Press, 27- 47.
- Mudde, Cas (2007) *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2004) The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39: 4, 541-563.
- Mudde, Cas és Cristóbal Rovira Kaltwasser (2018) Studying populism in comparative perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda. *Comparative Political Studies*, 1: 13, 1667-1693.
- Mudde, Cas és Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017) *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Mudde, Cas és Cristóbal Rovira Kaltwasser (2013) Exclusionary vs. inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48:2, 147-174.
- Müller, Jan-Werner (2016) *What is Populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- North, Douglas (1991) Institutions. *Journal of Economic Perspectives* 5(1): 97-112.

- O'Donnell, Guillermo (1971) *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. University of California.
- Özdemir, Yonca (2020) AKP's Neoliberal Populism and Contradictions of New Social Policies in Turkey. *Contemporary Politics* 26(3):1-23.
- Ricz, Judit (2020) A kapitalizmus változata(i) Brazíliában. *Külgazdaság* 64: 7-8 pp. 72-106.
- Roberts, Kenneth (1995) Neoliberalism and the transformation of populism in Latin America: The Peruvian case. *World Politics* 48:1, 82-116.
- Rode, Martin és Julio Revuelta (2015) The Wild Bunch! An Empirical Note on Populism and Economic Institutions. *Economics of Governance* 16(1): 73-96.
- Rodrik, Dani (2018a) Is Populism Necessarily Bad Economics? *AEA Papers and Proceedings*, 108: 196–199.
- Rodrik, Dani (2018b) Populism and the Economics of Globalization. *Journal of International Business Policy* 1(1-2): 12-33.
- Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2019) Populism and the economy: An ambivalent relationship. *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung. March 2019.
- Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2018) Studying the (economic) consequences of populism. *American Economic Review Papers and Proceedings*, 2018, 108, 204-207.
- Rovira Kaltwasser, Cristóbal, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo és Pierre Ostiguy (2017) Populism: An overview of the concept and the state of the art. Megjelent: Rovira Kaltwasser, Cristóbal, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo and Pierre Ostiguy (szerk.) *The Oxford handbook of populism*. Oxford University Press, 1-24.
- Sachs, Jeffrey (1989) Social conflict and populist policies in Latin America. NBER Working Paper Series 2897.
- Sallai, Dorottya és Gerhard Schnyder (2019) What Makes Authoritarian Capitalism Authoritarian? The Double Erosion of the Private-Public Divide in Illiberal Hungary. SSRN electronic journal.
- Scheiring, Gábor (2020) *The Retreat of Liberal Democracy. Authoritarian Capitalism and the Accumulative State in Hungary*. New York: Palgrave MacMillan.
- Stavrakis, Yannis és Giorgos Katsambekis (2014) Left-wing populism in the European periphery: The case of Syriza. *Journal of Political Ideologies*, 19:2, 127-129.
- Stiglitz, Joseph (2000) *Economics of the Public Sector*. W. W. Norton & Company.
- Stephenson, L., Harell, A., Rubenson, D., & Loewen, P. (2021). Measuring Preferences and Behaviours in the 2019 Canadian Election Study. *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne De Science Politique*, 54(1), 118-124.

- Szalavetz, Andrea (2022). Digital technologies shaping the nature and routine intensity of shopfloor work. *Competition & Change*, <https://doi.org/10.1177/10245294221107489>
- Szanyi, Miklós (2022) The Emergence of Patronage and Changing Forms of Rent Seeking in East Central Europe. *Post-Communist Economies*, 34(1): 122-141.
- Szelényi Iván és Mihályi, Péter (2020) Varieties of Post-communist Capitalism.: A Comparative Analysis of Russia, Eastern Europe and China. Leiden, Hollandia: Brill.
- Szentes, Tamás (1990) Analogies - if any - between east and south: A sketch of comparative system analysis. *The European Journal of Development Research*, 2:2, 163-175
- Taggart, Paul (2004) Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9:3, 269-288.
- Taggart, Paul (2000) *Populism*. Open University Press.
- Urrutia, Miguel (1991) On the absence of economic populism. In: Dornbusch, Rudiger and Sebastian Edwards (eds.) *The macroeconomics of populism in Latin America*. University of Chicago Press, 369-391.
- Vigvári Gábor (2022) *Transzformáció és a populizmus a visegrádi országokban*. *Közgazdasági Szemle*, 69:3, 339-366.
- Vytiska, Herbert (2018) Austria Wants to cut Family Benefits for Children Living Abroad. Euractiv, 9 January 2018.
- Weyland, Kurt (2017) A political-strategic approach. Megjelent: Rovira Kaltwasser, Cristóbal, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo and Pierre Ostiguy (szerk.) *The Oxford handbook of populism*. Oxford University Press, 48-72.
- Weyland, Kurt (2001) Clarifying a contested concept: Populism in the study of Latin American politics. *Comparative Politics*, 34: 1, 1-22.
- Weyland, Kurt (1999) Neoliberal populism in Latin America and Eastern Europe. *Comparative Politics*, 31:4, 379-401.
- Weyland, Kurt (1996) Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: Unexpected Affinities. *Studies in Comparative International Development*, 31:3, 3-31.